

A1 Bêšîmaskê manuš

Već po teljarimos kata o 20. šêlutno bêš sas le maj but evropakê Řom taj Sintî bêšutne manuš. Kana kêrdilo kako patreto, atunĉi trajisarde ande řomaji mahala Stegersbach maj but de duj šêla Řom. Ande la austrijako regiono Burgenland trajinas maj but de 8.000 Řom taj Sintî ande 130 gava taj mahale, sar kaj dikhên pe kako patreto – ži ka o bêš 1938.

1910

1951

1931

💡 Žanglen tumen

...kê le Řom ande maškaruji thaj ande istoĉno Evropa trajin već de vuni šêla bêš pe antregi gava taj antregi mahale?

✍ Tumari buĉi

Fulaven o patreto pe trin kotora taj ušaraven duj kotora jekha xîrtijasa. Gîndin taj mothon, so dikhên pe svako patretosko kotor.

📷 Paj fotografija

Le Řomen lašarde vorta kadja sar trobun te ašên palaj fotografija. E fotografija sîkavel xatam jeg řomano abjav ando foro Stegersbach/Südburgenland. Kaĉa fotografija sî kêrdi pala jek raporterongo timo kataj RAVAG, le themesko austrijako radiovosko društvo.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/a>

A2 Buržoazija

Le Řomengê taj Sintongê sas ande le maj but zapadni evropakê thema but šêla bêš zabranime, te priključin pe ande l' zanatoskê vaj esnafoskê organizacije. Anda kodja kêrdile but Řom taj Sinti bizničarja taj trgovcur. Specifično ande l' zapadni-evropakê thema sas but Sinti taj Řom efektivni merkantilistur. Lengê šavořê žanas ande l' škole kote kaj von bêšenas. But Řom taj Sinti služinas ande angluno ljumako marimos sar kêtani. Anda peskê merite pala pesko them vazdinisajle vuni Řom taj Sinti v' ande aristokratija.

1910

1951

1935

💡 Žanglen tumen

...kê but Sinti taj but Řom tîrguinas pe l' pijacur taj vařarur vaj von phirenas peskê bućanca khêrkhêrestar? Avera pale bićinenas peskê buća ande l' dućaja, pe l' bêšeskê vařarja, pe l' lunaparkur vaj pe l' khêngêrjakê slave. Maj anglal sas Sinti taj řomane familije vi gazde kata bioskopur.

✍ Tumari bući

Sar sî le manuša pe kaća fotografija hurjade? Savi atmosfera sîkavel o foto? Thon ģindur, pala soste kêrdili kaća fotografija.

📷 Paj fotografija

O Sinto Max Bamberger – pe čači rig – peska familjasa po foto kata o bêš 1935. Dokumentationszentrum deutscher Sinti und Roma, Heidelberg/ Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/a>

A3 Phirimaskê manuš

Ande maškaruji taj istočno Evropa avilesas le maj but Řom već de kata vuni šela bêš bêšimaskê manuša, kaj trajinas pe 'k than, numa ande zapadno Evropa tradenas vuni Sintongê familije i maj dur peskê kampingonca ka diverzni bêšeskê vašarur. Von tîrguinas životinenca taj grastenca vaj purane metalonca taj kêrenas bući sar kovačja, kaldêraša vaj skuconas kaća taj šurja. Normalno tradenas von milaje pe peskê tradicionalni dromeskê rute taj ivende asênas ande pengê themeskê opštine.

1910

1951

1926

💡 Žanglen tumen

...kê angla o bêš 1950 trajinas ande l' maj but evropakê thema but phirimaskê manuš, save nas Řom vaj Sinti

✎ Tumari bući

Dikhên le patretur pe l' riga A.2 taj A.3! So šaj te sičon kata kadala duj fotografije pa trajosko modo kata kodola familije? Sîkaven trin eksemplur kata manuša, save pařuven pesko bêšimasko than andaj bućakî sama. Savi hazna taj savi paguba sî kodolasa phangli?

📷 Paj fotografija

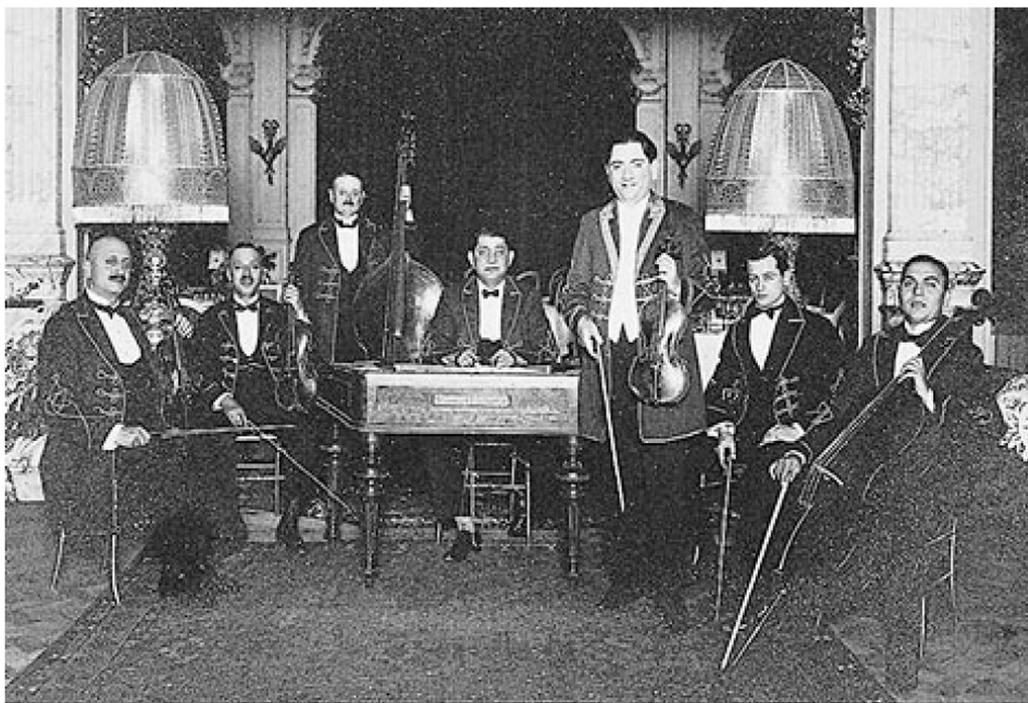
Jek njamcicko Sintongi familija peskê kampingosa. Stadtarchiv Ravensburg/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/a>

A4 Muzičarja

Šêle bêršenca sas Ŗom taj Sinti profesionalni muzičarja ande l' aristokratongê avlije taj v' ande l' koncertongê sale. De kata o 19. šêlutno bêrš sî len profesionalno edukacija, von studirin ande muzikakê škole, ande konzervatorije taj ande univerzitetur. But čořê Ŗom njerisarde peskê love ivende sar muzičarja pe khêlimaskê priredbe taj pe l' abjava. Ande but Ŗomaja familije siçon le šavořê e muzika ande peskî familija.

1910

1951

1930-38

So sas la evropakê Ŗomengê taj Sintongê pe vrjama kata o holokausto sínado

💡 Žanglen tumen

..kê e „Zigeunermusik“ kaj cîrden kadala „Zigeunorchester“ egzistiril tek kata o 19. šêlutno bêrš taj formirisarde la ungroškê muzičarja? Kaća muzika naj e tradicionalno Ŗomengî muzika!

✍ Tumari bući

Mothon, save aver ašunde muzičarjongê familije žanen tumen! Roden informacija paj Ŗomaji muzika taj pa Ŗomane muzičarja ande tumaro them.

📷 Paj fotografija

Le ungroško „Zigeunorchester Béla Ruha“ ande l' 1930-utne bêrš ande 'k hotelo ando foro Den Haag/ Holandija. Madjarsko Narodosko Muzejumo, Pešta/Madjarska.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/a>

www.romasintigenocide.eu

A5 Phuvjakê bućarja

Le maj but Řom ande mařkaruji Evropa kērenas bući sar phuvjakê bućarja pe l' bare agrikulturakê pavurije vaj kērenas sezonakî bući pe l' phuvja kaj ćidenas e řetva ka l' pavurja. Ande istoćno slovakijkê regionur Prešov taj Kořice sas mařkar o pavuricko narodo e kvota le Řomengi vući. Von trajinas već de but řēla bēř ande kado regiono.

1910

1951

1930-40

💡 Žanglen tumen

...kê ande mařkaruji- taj istoćno Slovakija but phuvjakê bućarja ći poćinenas pe lovenca, nego viktualijenca taj xamaskê djelenca. Vunivar line pala peskî bući e permisija te řaj te vazden peskê khēra pe l' phuvjakê pavurije vaj pe l' publikakê gavengê phuvja?

✍ Tumari bući

Mothon taj sîkaven so kēren le manuša pe ko patreto. Save buća kēren le řavořē ande tumaro them? Save zakonskê regulacije egzistirin pala sja kodja?

📷 Paj fotografija

“Řavořē ažutin ka gētimos...” Folkloristićki patretur jeka familjakê pe “ćiglengi produkcija” ande istoćno Slovakija. Regionalno Muzejumo Prešov/Slovakija.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/a>

A6 Zanatoskê manuš

But bêšîmaskê Řom tradenas ivende sar kêldêrara, slajferja taj muzičarja gav gavestar; avera sas kožnicarja, avera kêrenas anda kašt balaja, buřur taj řoja vaj kêrenas šilave.

1910

1951

1928-34

💡 Žanglen tumen

...kê e policija kêrelas redovno racije ande le Řomengê taj Sintongê mahale taj registririlas len pe liste?

...kê e kontrola taj registracija le Řomengî taj Sintongî sas jek katar le maj importantni buća kata e maškar-themutni policijakî organizacija Interpol?

✍ Tumari bući

Sar snimosardja la policijako fotografo le ženem pe kako patreto? Kon kêrel so pe ko patreto? Sostar kêren pe manušengê patretur pe kasavo modo?

📷 Paj fotografija

Fotografija kata jeg policijakî racija ande burgenlandicko řomaji mahala, ando gav Gritsch. Savořê žene kaj trajinas ande kado khêr musaj sas te tordjon angla o khêr peskê bućakê alatonca. Le fotografije služiņas la dokumentacijakê kataj policijakî bući. Landesarchiv Burgenland, Eisenstadt/Österre

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/a>

A7 Školako šavořo

O Karl Stojka bijandilo ando bêřš 1931 ande 'k cıkno gav ando Niederösterreich. Leski familija perel pe Řomengı grupu „Lovara“. Von sas barvale bizničarja kaj ćinenas taj bićinenas grasten. Milaje phirenas von pe la austrijakę regionur Burgenland, Steiermark taj Niederösterreich. Ivende trajinas von ando Beći vaj na dur kata o Beći. Palaj austrijaki okupacija kata l' nacionalsocialistur leski familija ći tromajli maj but te phirel po milaj, anda kodja ařili permanentno ando Beći. O Karl, leskę trin pheja taj vo peskę phralesa, žanas ande řkola ando Beći, kote avile von amala bute laře ženenca. O oficialno anav leskę dadesko sas Karl Horvath, numa savorę prinžanenas les numa tala anav Wakar. Leska dakę buřelas Sidi Stojka, kana sas voj řejoři, numa butivar hazninas von vi la familjako anav Rigó, kę vi kata kaća bari taj ařundi „Lovarengı“ familija avenas lengę njamur.

1910

1951

1940

💡 Žanglen tumen

...kę karing 1,5 milivoja bęjatur mundarde le Hitleroskę manuřa pe vrjama kata o holokausto? Mařkar lende sas karing 1,2 milivoja jevrejongę glati.

...kę le glati sas jek kata maj bare viktimongę grupe tala nacijengo režimo?

✍ Tumari bući

Puřen taj roden, save Řomengę taj Sintongę grupe egzistirin ĩnkę!

📷 Paj fotografija

E fotografija sıkavel le Karl Stojkas, kana sas lo inja bêřsengo. Fotografirime 1940 ando foro Beći. Deutsches Bundesarchiv Berlin Lichterfelde/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/a>

A8 Stereotipur

Ando 19. šêlutno bêš teljaren žurnalur, knjige taj fotografije te prezentirin taj te sîkaven masovno Řomen taj Sintonen pe stereotiposko taj predrasudako modo. Pe angluji dopašîn kata 20. šêlutno bêš sas le „Zigeuner-Postkarten“ jek desja drago moda. Von sîkade le manušengî truš pala jek slobodno taj prirodno trajo. Le maj but manuša, kaj nas len č' eg data kak personalno kontakto Řomenca vaj Sintonenca, line peskê ideje pa l' Řom kata kasave patretur.

1910

1951

1910-30

So sas la evropakê Řomengê taj Sintongê pe vrjama kata o holokausto sínado

💡 Žanglen tumen

...kê po teljrajimos kata 20. šêlutno bêš 90 procentur kata l' Řom taj Sinti či maj trajinas ande l' kampingur? Le trajosko modo kata jek desja cîkni Řomengî taj Sintongî grupa, kêrdilo o stereotipo pala sja le Řom taj Sinti.

✍ Tumari bući

Mothon, so šaj te dikhên pe kaća poštakî karta. So kêren le sîkade manuš pe kado patreto? So našti te dikhêl pe?

📷 Paj fotografija

Čexicko poštakî karta po anglunipe kata 20. šêlutno bêš. Muzejumo la řomaja kulturako, Brno/Čexoski Republika.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/a>

B1 La ljumaki ekonomijakî kriza

Pe vrjama kata la ljumaki ekonomijaki kriza milionur manuša ande maškaruji Evropa ašile bi bućako. Pe kuća vrjama nas le nasvale manušengê sigurta, čiti sas le manušengê kaj ašilesas bi bućako kak sigurta, čiti le phurengê kak penzija. Le manuša kaj ašilesas bi bućako, mêkle le bare forur taj bolde pe ande peskê gava katar avilesas. Kote spide le thaneskê Řomen kata lengê lokalni bućakê thana. But Řom ašile bokhale aj le raj ande lengê komune sas te den bare love palaj grîža le čorê manušengî. Le turbulencije avile sja maj bare taj but komune kamle numa „te skêpin pe“ kata l' čorê taj bokhale manuš.

1910

1951

1927-37

So sas la evropakê Řomengê taj Sintongê pe vrjama kata o holokausto sínado

💡 Žanglen tumen

...kê ka l' thaneskê komunakê administracije sas e obligacija von te grîžin pala bêšimos taj pala pravarimos kata peskê maj čorîvane manuša taj von musaj sas te počinen lengê vizite ka l' doktorja taj lengê troškura pala l' hospitalur?

...kê pe l' 1920-utne taj 1930-utne bêš sas le merimaskî kvota kata l' řomane šavořê maj but de 50 procentur? Maj but sar e dopašin kata l' řomane šavořê mule angla pesko dujto bijandimasko djes.

✍ Tumari bući

Diskutuin, save ženengê grupe sî dependentni kata društveno solidariteto. Gîndin pa kodja, sostar sî kodola ažutimata butivar kontroverzni?

📷 Paj fotografija

Řom ande řomaji mahala Oberwart/Austrija. E fotografija kêrdja e policija ande 1930-utne bêš, pe sama te sîkavel voj peskî bući. Landesarchiv Burgenland, Eisenstadt/Österreich.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/b>

www.romasintigenocide.eu

B2 Vuřito konkurencija

Le Kêldêraša phirenas gav gavestar, te bi lašarenas le pirja taj le tigaji kata pavurengê familije. Pe vrjama kata ljumakî ekonomijakî kriza but zanatlje taj bizničarja kêrde protesto kontra kača avrutni konkurencija. Sja maj but isključisarde le raj le phirutne Řomen anda l' pijacur taj sajamur, kaj bičinde peskê buča. Butivar e policija phandadja Řomen taj Sinton taj dja len zurale lovengê glabe numa anda kodja kaj kêrnas peskî buči!

1910

1951

1927-37

So sas la evropakê Řomengê taj Sintongê pe vrjama kata o holokausto sínado

💡 Žanglen tumen

...kê sja maj but forur taj komune taj vi antreži provincije zumade te arakhên peskê faxarbajteron, peskê zanatoskê manušen taj peskê tîrgovcon, kodolasa, kê mothonas kaj le tradicionalni Řomengê taj Sintongê zanatur naj legalni le zakonosas?

✍ Tumari buči

Sostar kêrenas manuša „illegalno“ buči? Save pagube anel sja kodja le manušenê kaj kêren buči?

📷 Paj fotografija

Phirutne Kêldêraša ande 'k gav ando severno Burgenland, pe vrjama maškar le duj ljumakê marimata. Österreichische Nationalbibliothek, Wien/Österreich.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/b>

www.romasintigenocide.eu

B3 Policijakî kontrola

De kata l' 1890-utne bêrs la evropakê Ğom taj Sintî sja maj but sas konfrontirime kronrolasa taj monitoringosa paj rig la policijatar. Le raj teljarde sja maj but te reguliřin lengo trajo. Kon kêrelas bući pe pesko zanato bi dozvolako, sas te xal řtrafo. Vi „vagabundařa“ taj „manglimos“ avilo jek řtrafosko delikto.

1910

1951

1919-37

So sas la evropakê Ğomengê taj Sintongê pe vrjama kata o holokausto řinado

💡 Źanglen tumen

...kê e okupacija la tematikasa „Zigeuner“ sas jeg atraktivno karijerakî řansa pala but policajcur, kê von řaj hazninas moderni texnikê, sar e fotografija taj le najengê printur taj řaj kêrenas ko-operacija peskê kolegonca ande l' strêjini thema?

✍ Tumari bući

Mothon, savi impresija del tumen e fotografija pa kaća situacija! Informirin tumen, te ři o manglimos ande tumari komuna dozvolime vaj zabranime! Diskutuin pa kodja so ři le faktorur pala zabrane taj palaj řtafoskê pretnje!

📷 Paj fotografija

Kontrola kata personalno dokumento ande řomaji mahala pe 'k policijakî racija ando Allhau/Burgenland. E kontrola ankêrel jek austrijakî řandarmerija pe vrjama mařkar le duj ljumakê marimata. Landesarchiv Burgenland, Eisenstadt/Österreich.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/b>

B4 Personalni dokumentur

De kata o bêš 1912 rode la francuzicka raj kata sja le manuša, kaj nas le permanento bêšimos, te angêren pesa jek „Carnet anthropometrique“. Ande kado lil ramol, save truposkê sêmnur sî le lileskê gazdaskê taj maj dur arakhadol ando lil o patreto le manușêsko taj vi leskê najengê printur. Sîgo haznisarde kaça praksa vi aver evropakê thema.

1910

1951

1912

💡 Žanglen tumen

...kê le Ŗom taj le Sinti sas le maj anglune evropakê manuša, save musaj sas te angêren pesa personalni lila?

...kê le moderni paseportura haznisajle maj but tek pala o dujto ljumako marimos?

✍ Tumari buçi

Save personalni lila angêren tumen tumenca? So ramol ande kadala lila pa tumende? So mothol jek personalno dokumento pa k' manuș?

📷 Paj fotografija

Jek „Carnet anthropometrique“, jeg specialno lil pala phirimaskê manuș anda Francuzo, fotografijasa taj najengê printonca pe teluji lileskî rig. Naj aver date pa o ženo kaj sîkadol lesko patreto ando lil. Kolekcija Emmanuel Filhol, Bordeaux/Francuzo.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/b>

B5 Registracija

Po agor kata 19. šelutno bêrš formirisajle le moderni nacionalni thema. Ande lende ankêrdili jek standardno registracija kata sja le themeskê manuš. Ande 1920-utne taj 1930-utne bêrš line le regionalni taj le lokalni raj ande sja maj but thema, te registruin peskê Řomen taj Sintonen ande takozvani „Zigeunerregister“. Le raj ankalade pala „Zigeuner“ specifični personalni karte, kaj musaj sas permanentno te angêren von pesa.

1910

1951

1937

💡 Žanglen tumen

..kê e maškar-themutni organizacija Interpol formirisajli 1923 ando Beči? Jek šerutni bući kata Interpol sas, te registriril taj te kontrolišil la evropakê Řomen taj Sinton.

✍ Tumari bući

Save diskriminacijakê zakonur pala diverzni manušengê grupe egzistirin ande tumaro them? Mothon duj eksemplur. Save specifični registrur pala membrur kata etnijakê grupe, religiozni minoritetur vaj šibakê grupe egzistirin ande tumaro them?

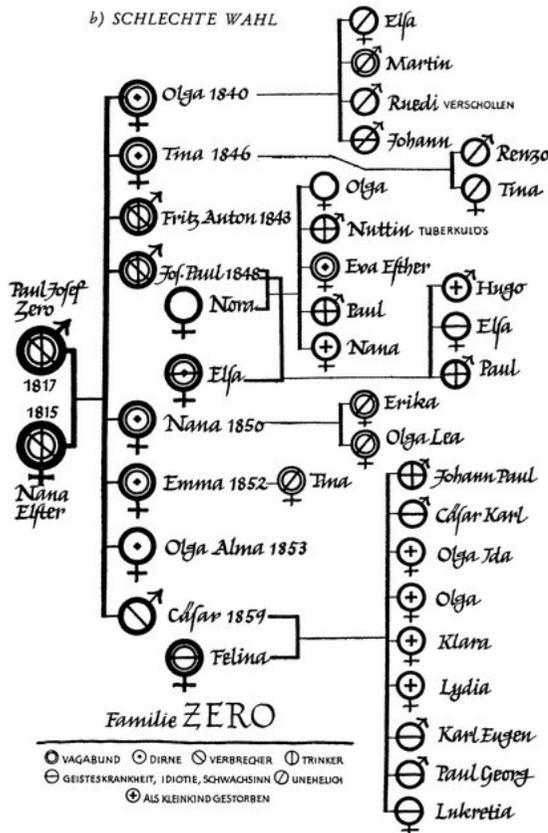
📷 Paj fotografija

Jek lil akhardo „Cigányigazolvány“ vaj „Zigeunerausweis“, jeka fotografijasa taj najengê printonca, avri dino ande ungarsko-austricko granicako foro Szentgotthárd, ando bêrš 1937. Kolekcija János Barsony, Budapest/Ungarn.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/b>

B6 Eugenika

Eine einzige Mißheirat bedeutet oft Entartung und Schädigung des Erbgutes auf Generationen hinaus. Kranke, körperlich und geistig mißtratene Kinder bringen Kummer, Leid und Not, wenn nicht gar Schande für die Eltern.

La rasakî teorija savi malavel, kê le Řom taj Sintî rimon o „Genpool“ la evropakê narodongo, kodja teorija formulisarde angluji data la švajcerskakê psixijatur. Palal line le nacionalsocialistur lendar kaća teorija opre. Ando bêrş 1905 zumadja te atestiril la švajcerskako psixijaturo o Josef Jörger, jek proponento la eugenikako, sar e familija „Zero“ xatam „rimosajli“ anda kodja, kê jek Řomni kata l' travelerur mêritisajli ande kaća familija. Le ženengê, pa save kêrde investigacije, thode kasave nebulozni, subjektivni taj bimalade atributur sar „kurva“, „kriminalno manuš“, „dilo“ taj „bastardo“. Palaj teorija la eugenikakî sî e atituda, sar ponašîl pe jeg manuš, hereditarno, kodja bušel kaj sî ramome ande manušesko genomo. Ando kodja dine le membrur kata la eugenikako miškimos e rekomandacija, te lašarel pe le narodoski genetično konsistencija „rasengê higenijakê“ metodenca, sar kaj sî kodja sterilizacija pe zor, manušengê eksperimentonca taj eliminacijasa kata grupe kaj „naj želime“.

💡 Žanglen tumen

...kê na numa o Adolf Hitler paćalas ande eugenika, nego vi kasave ašunde akademikakê manuša taj političarja sar o Winston Churchill, o H.G. Wells, o Theodore Roosevelt, o George Bernard Shaw, o John Maynard Keynes taj o Linus Pauling?

...kê ande 1920-utne taj 1930-utne bêrş teljardja la eugenikako miškimos ande l' USA, numa vi ande Švajčarska, ande Brasilia, ando Švedo taj ande but aver thema teljarde eugenikakê programur?

✍ Tumari bući

Sar diskutuil pe adjes o pušîmos pa želime taj biželime društvoskê manuša?

📷 Paj fotografija

O geneologično kopači le pejorativnone pseudonimosa, familija „Zero“ kata o Josef Jörger trobul te sîkavel le negativni efektur kata mêrîtimos/ ansurimos ženenca kaj sî phirimaskê manuša. Kolekcija Thomas Huonker, Zürich/Švajcarska.

https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/b

1900

1951

1905

B7 Izolacija

La komunakê reprezentantur taj la politikakê partije maladjile pe takozvani „Zigeunerkonferenzen“ te diskutuin le šajimata kata kodola komune, save maj but naštisarde, vaj či kamle, te ankêren le finansijsko pharimos, savo andja lengê o vučo Řomengo brojo, save ašile desja čořê. Pe konferencija diskutuisarde von diferentni solucije, sar po eksemplu e formacija kata jek „Zigeunerreservat“, e deportacija le Řomengi pe k' insulo ka tixo okeano taj e formacija kata bućakê logorja pala Řom, save sî bi bućako. O patreto sîkavel membrur kata jek oficialno komisija, savi kêrel jeg vizita taj dikhêl le trajoskê kondicije ando „Zigeunersiedlung“ Oberwart.

1910

1951

1933

💡 Žanglen tumen

...kê o takozvano „prinžando kriminaliteto“ kata l' Řom taj Sinti sas butivar o rezultato kata specifični „Zigeunergesetze“ taj kata regulacije? Pala lende kaznisajlo o manglimos, kaznisajlo o phirimos ande bare grupe vaj kaznisajlo kana kêrenas muzika.

✍ Tumari bući

Alosar vaj e perspektiva kata jek bêjato, e perspektiva kata jek komisijako membro vaj kata jek opservatoro. Kêr jek raporto pa kodja, so pecil pe vorta akana!

📷 Paj fotografija

Le membrur kata jek komisija pa o „Zigeunerproblem“ dikhên ka 15. januaro 1933 le Řomengi mahala ando Oberwart. Landesarchiv Burgenland/ Eisenstadt/Österreich.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/b>

C1 Rasakî ideologija

Le nacionalsocialistur ankalade le „Nürnberger Gesetze“. Kodolasa kamenas te ašaven te avel e takozvano „arijsko rasa“ xamime rasenca, save dikhênas von sar „minderwertige Rassen“ aj kodola sas pala lengo gîndo jevrejur, Řoma taj Sinti, kale manuša, slavicka manuša taj but avera. E „arijsko rasa“ sas ande lengo gîndo pale e maj zurali rasa. Le naci pačanas, kê intelektualni kompetencije, e socialno atituda taj vi moralni kvalitetur sî hereditarni taj si genticno fiksirime.

1910

1950

1935

💡 Žanglen tumen

...kê manušêngê, save sas klasificirime sar „Zigeuner“, sas zabranime te mêrêtin pe/ansurin pe „arijskijone“ njamconca, čiti sas len dozvolime te avel le lenca konekcije?

✍ Tumari buči

Diskutuin pa kodja, sostar e vorba „rasa“ ande nauka naj maj but maladi. Informirin tumen paj UNESCOdeklaracija kontra e vorba „rasa“!

📷 Paj fotografija

Jek plakato savo interpretiril le „Nürnberger Rassegesetze“, fajma palaj publikacija pe l' administracijakê taj publikakê thana pala o bêrš 1935. Deutsches Bundesarchiv Koblenz/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/c>

C2 „Rasaki investigacija”

Ando bêš 1936 teljardja e „Rassenhygienische und Bevölkerungsbiologische Forschungsstelle im Reichsgesundheitsamt“ ando Berlino jek „rasako investigacijako projekto“ pa l' Sinti taj pa l' Rom ando Njamco, ande Austrija taj ande regionur kata e adjesuji Česoski Republika. O projekto kêrdja palaj maj dur bući ande kooperacija la Institucijasa palaj Kriminalno Biologija. La ivestigacijako direktoro o Robert Ritter taj leski asistentkinja e Eva Justin cirtisarde geneologijakê kopača kata Sinti taj Rom, kaj sîkavenas lengi geneologijaki řêdêčina vunivar maj but ži ka šêl bêš plapale. Von lenas e mêsura kata manušêngo trupo taj kêrenas fotografije taj registruinas le manušêngi rateski grupa taj vi lengi balengi taj jakhêngi farba.

1910

1950

1936

💡 Žanglen tumen

...kê pala o bêš 1941 hazninas le gaže kadala liste palaj selekcija taj deportacija le Romengi taj Sintongi ande KZ-ura?

✍ Tumari bući

So kamlja o fotografo kodole patretosa? Informirin tumen, te sî ande tumaro them kasave raj save maj roden date paj „rasa”.

📷 Paj fotografija

La „rasako higieničari“ o Robert Ritter (pe čači rig) taj jek kata leskê asistentur len jek rateski proba kata jek têrni njamcoski Sintica. Kača fotografija kata o bêš 1936 služilas palaj investigacijaki dokumentacija. Deutsches Bundesarchiv Koblenz/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/c>

C3 „Preventivni mere kontra o kriminaliteto“

Le nacionalsocialistur ankalade jek antrego řindo zakonêngo taj regulacijengo, kaj dikhêlas sja le Řomen taj Sinton sar „biande kriminalcur“. Lengo argumento sas kasavo: ‚Jek Řom, vi te na kêrdja ži akana či sosko kriminalno delikto, varekana pe varesavi vrjama kam kêrela jek kriminalno delikto, kê kodja arakhadol taj ašêl ande lesko biologijako naslestvo taj sî genetično fiksirime.‘ Ando ramo kata „preventivni mere kontra o kriminaliteto“ phandade le Hitleroskê manuša na numa kodole manušen, save čačimasa kêrde kak kriminalno delikto, numa von phandade vi sja kodolen, save pala lengo gîndo, šaj te kêrenas varekana kak kriminalno delikto.

1910

1950

1940

💡 Žanglen tumen

...kê le Hitleroskê manuš gîndinas, kaj Řom taj Sinti nasledin pesko vašobečî „asocialno“ karaktero katar peskê familije?

...kê ando anav kata „preventivni mere kontra o kriminaliteto“ line pe kodo modo but šavořengê fotografije?

✍ Tumari buči

So gîndin tumen, sostar registrisarde le Karl Stojkas anda Beči? Kastar len pe normalno kasave fotografije? Sikaven, če diferentni efektur arakhên pe kadala fotografije ande komperacija la fotografijasa kaj sî pe patrin A.7

📷 Paj fotografija

Jek registracijaki karta pa o Karl Stojka, savi ando bêř 1940 ankaladja jek asistento kata „rasako investigatoro“ o Robert Ritter. E karta sî ramome po anav Karl Rigo. Deutsches Bundesarchiv Berlin Lichterfelde, Berlin/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/c>

C4 Foroskê logorja

Le anglune „Zigeunerlager“ kata o „Trito Rajx“ či vazde le Hitleroskê partijkê raj vaj o SS, nego vazde opre le njamcoskê foroskê lokalni raj. Le raj kata foro Köln trade ando bêš 1935 panž šêla Řomen taj Sintong zorasas ando lengê vonungur, ando lengê khêra taj ando lengê kampingongê thana taj trade len ande 'k „Zigeunerlager“ pe forosko agor ando Köln-Blickendorf. Le forur Hamburg, Düsseldorf, Berlin, Frankfurt, Essen taj Hannover vazde similarni logorja.

1910

1951

1937

💡 Žanglen tumen

...kê le Sintong taj Řomen, save trajinas ando Berlino, trade ando bêš 1936, pe vrjama kataj olimpijada, zorasas ando logoro Marzahn, kaj sas po severo-istoko le forosko? Kote musaj sas te trajin ande vonvagura? O logoro tromanas numa te mêken, te sas len kak permanentno bučako than avrjal kata o logoro.

✍ Tumari buči

Informirin tumen, kaj arakhadon ande Evropa kasave slučajur, kê le raj ankalaven manušen zorasas ando peskê khêra taj thon len pe aver than vaj manuša aven deportirime. Kon del e decizija kaj troman manuša te trajin taj kaj na taj ando soste troman vaj či troman? Save organizacije protestirin kontra sja kodja?

📷 Paj fotografija

Jek njamcicko Sintongi familija ando logoro Köln-Blickendorf ka 12. decembro 1937. Deutsches Bundesarchiv Koblenz/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/c>

C5 Sterilizacija

529

Reichsgesetzblatt

Teil I

1933	Ausgegeben zu Berlin, den 25. Juli 1933	Nr. 86
------	---	--------

Inhalt: Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses. Vom 14. Juli 1933 §. 529
Hilfs Verordnung zur Durchführung des Gesetzes über die Zweifelsbeweislastung. Vom 20. Juli 1933 §. 531
Verordnung über die Errichtung einer vorläufigen Filmkammer. Vom 22. Juli 1933 §. 531
Verordnung über Zolländerungen und Ausfuhrbeschein. Vom 24. Juli 1933 §. 533
Verordnung zur Durchführung des Gesetzes über die Aufhebung der im Kampf für die nationale Erhebung erlittenen Disziplinar- und sonstigen Maßregelungen. Vom 25. Juli 1933 §. 535

Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses.
Vom 14. Juli 1933.

Die Reichsregierung hat das folgende Gesetz beschlossen, das hiermit verkündet wird:

§ 1

(1) Wer erkrankt ist, kann durch chirurgischen Eingriff unfruchtbar gemacht (sterilisiert) werden, wenn nach den Erfahrungen der ärztlichen Wissenschaft mit großer Wahrscheinlichkeit zu erwarten ist, daß seine Nachkommen an schweren körperlichen oder geistigen Erbkranken leiden werden.

(2) Erbkrank im Sinne dieses Gesetzes ist, wer an einer der folgenden Krankheiten leidet:

1. angeborenem Schwachsinn,
2. Schizophrenie,
3. jährläufigem (manisch-depressivem) Irresein,
4. erblicher Taubstummheit,
5. erblichem Weitsinn (Huntington'sche Chorea),
6. erblicher Blindheit,
7. erblicher Laubheit,
8. schwerer erblicher körperlicher Mißbildung.

(3) Ferner kann unfruchtbar gemacht werden, wer an schwerem Alkoholismus leidet.

§ 2

(1) Antragsberechtigt ist derjenige, der unfruchtbar gemacht werden soll. Ist dieser geschäftsunfähig oder wegen Geisteschwäche entmündigt oder hat er das achtzehnte Lebensjahr noch nicht vollendet, so ist der gesetzliche Vertreter antragsberechtigt; er bedarf dazu der Genehmigung des Vormundschaftsgerichts. In den übrigen Fällen beschränkter Geschäftsfähigkeit bedarf der Antrag der Zustimmung des gesetzlichen Vertreters. Hat ein Volljähriger einen Pfleger für seine Person erhalten, so ist dessen Zustimmung erforderlich.

146

Reichsgesetzbl. 1933 I

1910

1933

1951

De kata o bêrš 1933 o „zakono paj prevencija kata genetičko nasvalimos la neva generacijako“ avilo pe zor. Pala kodo zakono sas ando Njamco legalno, murša taj žuvlja te aven zorasa sterilizirime numa te dikhênas len le naci sar biželime elementur la socijetakê, te dikhênas len kaj ašile von mentalni vaj fizični palpale, membrur kata „čorivane rase“ taj takozvani „biande kriminalcur.“ De kata 1933 ži ka 1945 sas maj but de 400.000 žene sterilizirime zorasa – maškar lende sas but Řom taj Sinti. Sas murša taj žuvlja, save sas sterilizirime taj kodolasa sas len šansa te na aven deportirime ande KZ-ura, sas vi avera kaj kêrenas lengê sterilizacija pe zor ande logorja. Kado zakono khoslilo tek ando bêrš 1988, le viktimongê či jeg data či počinde kompenzacija pala kodja.

💡 Žanglen tumen

...kê similarni zakonur egzistirinas vi ande but aver thema, maškar lende o Švedo, e Finska, e Norveška, e Danska, taj le USA? Ande vuni thema sterilizirinas Řomnjan zorasa ži ande l' 1970-utne bêrš.

✍ Tumari bući

Arakhên, ande save thema kêren ži adjes sterilizacija pe zor. Kêren jek dokumentacija pa aktualni slučajur! Gîndin pa kodja, so značil kodja manušengê, kana našti te aven len šavore!

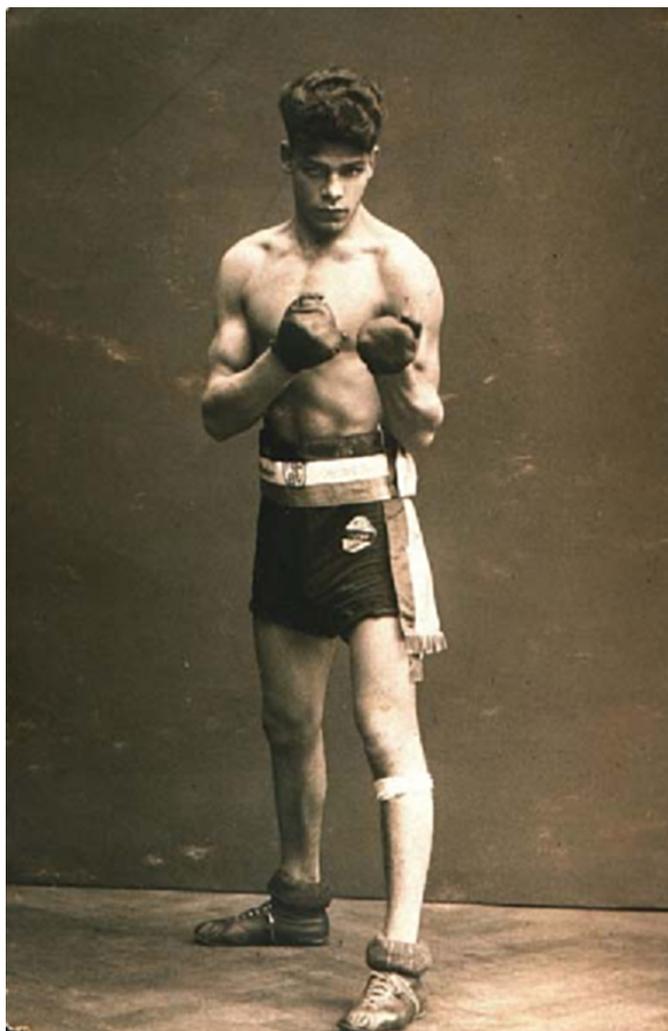
📷 Paj fotografija

E antrego verzija kata kako zakonosko teksto arakhên pe „data base“(ALEX) ande Österreichische Nationalbibliothek ka <http://alex.onb.ac.at>

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/c>

C6 Isključime

O njamcicko bokseri, o Johann Wilhelm Trollman – leskê amala akharenas les „Rukeli“- njerisardja ando bêš 1933 le boksosko šampionato, pe dopaš-phari kategorija, kontra o Adolf Witt, kaj sas pe kodja vrjama šampiono. Anda kodja, kaj o Trollman biandilo ande 'k Sintongi familija, či kamle le boksoskê sudije te priznajin lesko njerimos taj či priznaisarde o rezultato. Numa pala publikakê protestur paŕugle von peski decizija. Ali oxto djes palal khosle von pale le Trollmanosko titlo, kaća data vašobeče anda lesko „čořivano xaraktero“. Phandade les taj angêrde les ande 'k KZ. Marturur mothon, kê kote musaj sas te marel pe permanentno boksoskê marimatanca kontra manuš kata SS. Ando bêš 1944 mundarde les ando Wittemberge, ande 'k čikno pašutno logori kata o baro KZ Neuengamme.

1910

1951

1928

💡 Žanglen tumen

...kê već ande l' 1930-utne bêš sas le Trollmanos jekh khêlutno boksosko stilo aj vorta kodole khêlutne boksoskê stilosa, avilo o Cassius Clay (Muhammad Ali) bêšênca palal boksosko šampiono?

...kê tek 70 bêš palal khoslja le Njamcoski Boksingoski Asociacija kaća xoxamni decizija taj priznajisardja ando bêš 2003 le Johann Wilhelm Trollmanos sar boksosko šampiono pe dopaš-phari kategorija?

✍ Tumari bući

Save aver sportistur xasarde pesko titulo anda 'k politikaki sama?

📷 Paj fotografija

Oficialno fotografija, savi lja o Hans Firzlaff kata o Johann Wilhem Trollman ando bêš 1928. Dokumentationszentrum deutscher Sinti und Roma, Heidelberg/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/c>

C7 Drom dino

1910

O Bernhard Steinbach sas kêtana ande njamcicko kêtaniya, numa kana le raj linê sama, kaj sî lo Sinto, dine les drom andaj armija taj súde les ando foro Wiesbaden ando phanglimos. Sar vov, sas vi but aver Sinti taj Řom kêtani ande njamcicko kêtaniya taj marde pe pala Njamco pe diferentni frontur aj pe isto vrjama sas but membrur kata lengê familije progonime, deportirime taj mundarde ande l' KZ-ura. Ando bêš 1943 angêrdilo o Bernhard Steinach peska familjasa ando Auschwitz. „De kata o angluno momento ando logoro sas muři bući ramomaski bući, svako detehara musaj sas te romov taj te dokumentiriv le numerur le manușêngê kaj mule. Pe maj angluji vrjama merenas svako djes minimumo 40 ži 50 žene. Maj palal, kana sas o logoro prja pherdo, merenas permanentno sja maj but žene. Nasvalimata taj epidemije, sar tifuso ande maj but fjal (typhus levissimus, typhus abdominalis taj aver) taj vi e malarija buhlile, sja maj but manuša merenas. Svako detehara ginenas le manușên kaj vadje žanenas te kêren bući. Von musaj sas te kêren bući avrjal kata o logoro, pe dromengi konstrukcija, pe kêrengi konstrukcija vaj pe aver kasave djeli.“ Kadja mothol o Bernhard Steinbach pala o bêš 1945, pa peski rola ando logoro. 45 membrur kata e familija Steinbach sas mundarde kata l' nacionalsocialistur ande l' diferentni logorja. O Bernhard Steinbach sas jek anda l' cêša žene kata i bari familija Steinbach, save žuvindes nakhle le diferentni KZ-ura. 1951

1941

💡 Žanglen tumen

..kê le kêtanen, savendar žanenas kaj sî le Řom vaj Sinti, len bišavenas len normalno khêre pe hodina, aj kote khêre astarenas len le šingale taj angêrenas len ande l' phanglimata, kê či kamenas, te dikhên le Řomengê kameradur sja kodja ande kêtaniya angla peskê jakha?

✍ Tumari bući

Roden informacije pa Bernhard Steinbachosko trajo pala o bêš 1945.

📷 Paj fotografija

Kêtanijaki legitimacijaki fotografija. E legitimacija arakhadol kaj familija. Dokumentationszentrum deutscher Sinti und Roma, Heidelberg/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/c>

C8 Eksproprijacija

Kana sas Römengê vaj Sintongê familije deportirime, athoska konfiscirinas le lokalni raj sja so sas lengo. Von peravenas lengê khêra taj bičinenas lengê grasten taj lengê vurdona. Le lovenca kaj lenas kol bučendar počinenas le logoroskê stražarjen. Le žene, kaj nakhle o genocido žuvindes, či line pala o bêš 1945 čisoski kompenzacija pala kodja so linesas lendar.

Zu G.Zl.XI-589/26 vom 2.10.41. Markt: Halbtürn.

Verzeichnis
über das bewegliche und unbewegliche Vermögen der von Halbtürn nach Lackenbach abtransportierten Zigeuner.

L.Zl.	Vermögens-Eigentümer	Art des Vermögens	Verkaufs- erlös im Auktionssw. den	Vorhande- ne Schul-	Gläubiger	Anmerkung
1	Ujvary Stefan, geb. 16.11.1895 u. Gattin Kath., geb. Hodosch, geb. am 14. Dez. 1903	1 Wohnhütte Div. Einrichtungsgegenst.	270.- 91.-	25.- 28.60	Steuerschuld Kaufm. Rupp	361.- 53.60 307.40
2	Ujvary Georg, geb. 4. III. 1902 u. Gattin Katharina, geb. Ujvary, geb. am 15. 4. 1901	Div. Einrichtungsgegenst. 78.-kg Weizen 1 Schwein, ca 80.-kg (+) 1 Schaf	150.90 18.64 -- --	5.- 38.- 17.90	Juliana Kiss Kaufm. Gyürü Kaufm. Rupp	169.54 60.90 108.64
3	Ujvary Elisabeth, geb. am 12.7. 1874 in Halbtürn	1 Wohnhütte	74.-	12.15	Kaufm. Rupp	74.- 12.15 61.85
4	Ujvary Juliana, geb. am 3. April 1884 in Halbtürn	1 Wohnhütte	350.-	----	-----	350.-
5	Ujvary Raimund, geb. 20.7.1900 u. Gattin Barbara, g. Horvath, geb. am 8. VIII. 1910 in Winden	1 Wohnhütte	170.-	18.20	für einen Kindersarg	170.- 18.20 151.80
6	Eigentümer unbekannt	1 Wohnwagen	85.-	----	-----	85.-
7	Eigentümer unbekannt	2 Wohnwagen	100.-	----	-----	100.-
Gesamterlös:			1309.54	144.85	---	1164.69 RM

+) Das Schwein und Schaf wurde von der Lagerverwaltung Lackenbach abgeholt und dorthin überstellt.-

Halbtürn, am 7. Feber 1942. Der Bürgermeister: *[Signature]*

1910

1951

1942

💡 Žanglen tumen

...kê numa ande austrijako regiono Burgenland peravenas le gaže maj but de 1.350 khêra kata Sinti taj kata Röm aj kodja sja maškar le bêš 1939 taj 1945?

...kê kana bolde pe le žene kaj nakhle le KZ-ur žuvindes, nas len kaj te bēšen aj musaj sas te roden kata l' lokalni raj te mēken len te soven ande šupe taj ande štale?

✍ Tumari buči

So mothol tumengê o dokumento paj pozicija taj trajimaskê kondicije le manušengê kastar line sja kodola lengê buča?

📷 Paj fotografija

„Registro kata mobilno taj inobilno properiteto le Zigeuner-ongo, savo angêrde kata o Halbtürn ži ando Lackenbach“, 7.2.1942, Gemeindecarchiv Halbtürn/ Österreich.

https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/c

C10 „Zigeunerlager“

O „Zigeunerlager Lackenbach“ vazde vuni distriktoskê administracije kata o regiono Niederösterreich taj le Bečeski foroski administracija. Kana taj kana trajinas ande kado logoro ži ka 2.000 manuša aj kodja tala bi-manušikane kondicije. Lokalni firme pozajmisarde peskê butivar le logoroskê řobon palaj bući zorasa. 273 manuša mule direktno ando logoro. Kata l' 4.000 logoroskê řobur 2.000 ženem ando Łódź deportisarde ando bêřš 1941. Le manušendar kaj ašilesas, deportisarde ando bêřš 1943 le maj bute ženem ando Auschwitz-Birkenau.

1910

1951

1940

💡 Žanglen tumen

...kê kado logoro sas o maj baro logoro pala Sinti taj pala Řom ande antrego Njamcicko „Rajx“?

✍ Tumari bući

Informirin tumen, kaj sas ande tumaro regiono jek logoro pala Řoma taj Sinti, savo sas maj pašê. Pala soste del tumen o logoro adjes godji?

📷 Paj fotografija

Jek Bečesko řingalo kata kriminalno policija lel sama pe Řomengê familije, save aven deportirime ando logoro Lackenbach. O patreto fotografirisajlo ka 23.11.1940 pe piterimasko djes kata o logoro Lackenbach. Privatno kolekcija kata o Leopold Banny, Lackenbach/Austrija.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/c>

D1 KZ-ura

Le deportacije kata vuni Řomengê taj Sintongê grupe ande l' KZ-ura teljarde već ando bêš 1938. Ando bêš 1939 teljarde već masovni deportacije ando Dachau, Buchenwald taj Ravensbrück, kaj miji de miji Řom taj Sinti andaj Austrija arêsle ande KZ-ura te kêren zorasa bući. Svako deportacija kata řom taj řomnja, save sas zurale la bućakê, mêklja le řomengê familije, save ašile palpale, bi grižako taj le lokalni, socialni servisur musaj sas te grižin anda lende. Le lokalni raj rode anda kodja so maj but deportacije! Ande l' KZ-ura fuladja e SS le řobon pe diverzni kategorije. Von suvde pe řobonengê gada trianglur kaj sas ande diferentni farbe. Le Řomengê taj Sintongê thode sja maj but kale trianglur, save sas pala „asocialni” řobur. Ande vuni logorja sas jek specifično řobongi kategorija pala “Zigeuner” lengo šêmno sas jek melaxno trianglo.

1910

1951

1938

💡 Žanglen tumen

...kê skoro ande svako KZ kata o „Trito Rajx” arakhadonas Řom taj Sinti?

✍ Tumari bući

La identifikacijako numero jekhê řobosko pe fotografija sî 17093. Zumaven te arakhên maj but informacije pa kodo manuš.

📷 Paj fotografija

Austrijakê Řom ando KZ Dachau ka 20. juli 1938. O fotografo Friedrich Franz Bauer kêrdja kaća fotografija palaj SS. Archiv der Gedenkstätte Dachau/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/d>

D2 Mundarimaskê logorja

Ando decemberi 1941 buhlili jek tifusoski epidemija ando „Zigeunerlager“ kata o geto Litzmannstadt, kaj sî adjes la poljskako foro Łódź. Ande „gasoskê vurdona“ mundarde karing 4.600 Řomen, save angêrenas ando Chełmno/Kulmhof. Numa deš kurke pala kodja, so arêsle 5.007 austrijakê Řom taj Sinti ando foro Łódź, sas savořê mundarde. 4.400 žene lendar sî praxome pe bi-sêmnome masovni grobur ando vês kata Chełmno, lenca kethane praxome sî 150.000 jevrejur taj miji de miji sovjeticka marimaskê řobur.

1910

1951

1941-42

💡 Žanglen tumen

...kê le Řomengê nekêžime amala taj njamur kamle te aven taj te dikhên peskê -po marto 1942 deportirimeženen, numa le šingale mothode lengê, kê le ženem kaj „munčisajle“ ando foro Łódź, naj len vizitako pravo?

...kê le „gasoskê vurdona“ hazninas maj anglal, te mundaren le hendikepime pacijenton kata l' hospitalur?

✍ Tumari bući

Tala save kondicije musaj sas te trajin le manuša ande l' getura? Save konsekvence sas ande kasave trajimaskê kondicije?

📷 Paj fotografija

Jek takozvano „gasosko vurdon“ Magirus-Deutz, kaj haznisarde les 1941 taj 1942 te mundaren la austrijakê Řomen pe lengo drom anda „Zigeunerlager“ Litzmannstadt ži ka mundarimasko logoro Chełmno/Kulmhof. Yad Vashem Archives, Doc. Nr. 1264/2 Jerusalem/Israel.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/d>

D3 Auschwitz-Birkenau

O dekreto kata o Heinrich Himmler pa Auschwitz kata o 16. decembro 1942 mothodja, kê sja le „Zigeuner“ save trajin ãnkê ando Njamco sî te aven deportirime ando AuschwitzBirkenau. Kaća porunka markiril e maj paluji planoski faza palaj eksterminacija kata l’ “Zigeuner”. Le masovni deportacije kata le njamcoskê, la austrijakê taj kata le čexoskê Āom taj Sinti ande AuschwitzBirkenau teljarde ando aprilo 1943. Maj but de 20.000 Āom taj Sinti spide sas ando Auschwitz ande 32 kaštune barake ando “Zigeunerfamilienlager”. Źi ka juni 1944 mule lendar 70 procentur. Kodolen, kaj sas dosta zurale te kêren bući, angêrenas pe aver KZ-ura, 2.879 řobon kaj palpale ašilesas, mundarenas gasosa ande rjat kata o 2. avgusto 1944.

💡 Źanglen tumen

...kê le řobur kata o „Zigeunerlager“ organizuisarde jek revolta? Ando majo 1944 kamlja e SS te selektiril řenen pala mundarimos ando gaso. Le Āom taj Sinti dine le řenen kata SS pe skurto vrjama drom anda „Zigeunerlager“ aj kodja bařenca taj rovljanca.

✍ Tumari bući

Ando Auschwitz egzistiril jek mulengo registro le anavenca kata l’ Āom taj Sinti, save sas mundarde ande kodo logoro. Zumaven pe website kata KZ-Gedenkstätte Auschwitz te arakhên maj but informacije.

📷 Paj fotografija

Patreto jeka barakako andral. Po patreto dićon gada, save thode te řućon e rjat po bov, kaj sî ando mařkar. Kado patreto sî fajma feri o jek prinřando patreto anda „Zigeunerlager“ AuschwitzBirkenau. Deutsches Bundesarchiv Koblenz/ Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/d>

1910

1951

1943-44

D4 Šavořê bi dadesko taj bi dejako

Ando majo 1944 deportirisajle 35 Řomengê taj Sintongê šavořê, – save ašilesas bi dadesko taj bi dejako – kata St. Josefs-Waisenhaus Mulfingen ži ando Auschwitz- Birkenau. O St. Josefs-Waisenhaus sas jek khêngêrjako khêr, kaj khêngêrjakê žene dikhênas le šavořên, kaj ašilesas bi dadesko taj bi dejako. E khêngêri či kêrdja protesto kontra e deportacija čiti zumadja te skêpisarel le šavořên. Vuni šavořê anda lende služinas palal le doktorongê kata SS sar viktimur, kaj pe lende kêrenas medicinski eksperimentur. Kata l' 35 šavořê nakhle numa trin šavořê o genocido žuvindes.

1910

1951

1944

💡 Žanglen tumen

...kê but šavořê, kaj nas len či dad či dej taj šavořê, kaj sas pe gažengo grižimos taj save sas klasificirime sar „Zigeunerkind“, fuladile kata peskê grižimaskê familije taj trade sas ande l' KZ-ura?

...kê le maj but šavořê či žanenas te sas von klasificirime sar “Zigeuner” aj butivar čiti prinžanenas kaća vorba?

✍ Tumari bući

Kadala šavořê šaj te dikhên vi pe 'k filmo ando interneto. Jek šejoři anda lende sî e Amalie Schaich. Roden maj but informacija pa late!

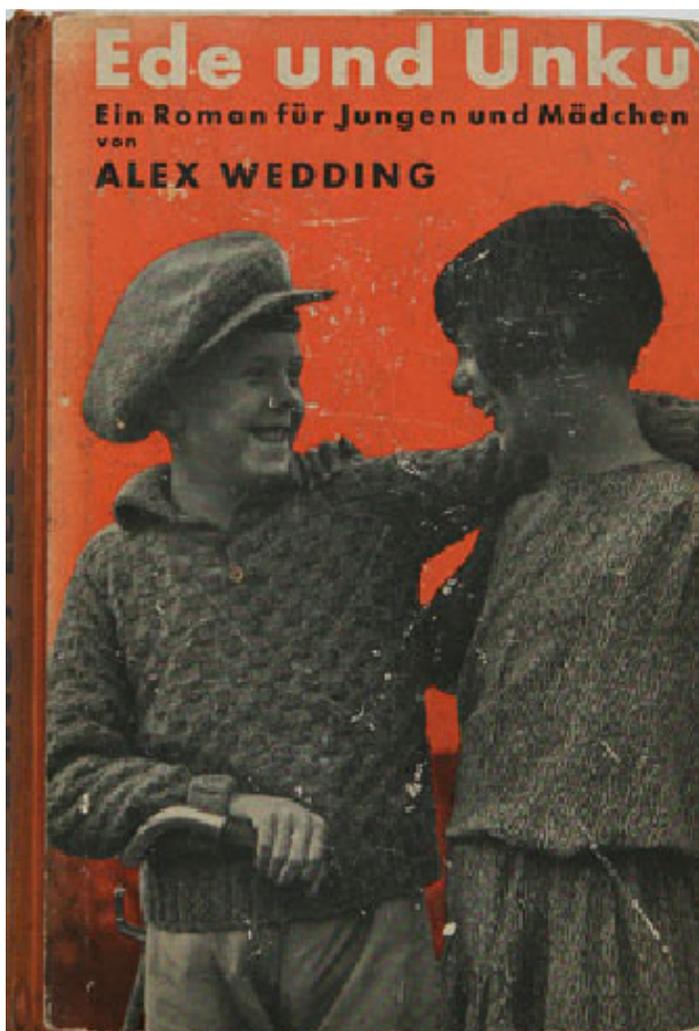
📷 Paj fotografija

Šavořê kata Sintongê familije ande St. Josefs-Waisenhaus Mulfingen po grižimos kata l' mênêstiroškê pheja kata St. Josef. Dokumentationszentrum deutscher Sinti und Roma/Heidelberg/ Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/d>

D5 Eksperimentur

E Erna Lauenburger sas jek têrni Sintica anda Berlino. Kana barilisas munčisajli voj ando Magdeburg haj kote mêtisajli taj bijandja šavořen. Ando bêš 1943 angêrde la peskê do šejořanca ando Auschwitz-Birkenau. O Josef Mengele, o doktoro kata SS, kêrdja pe late zorasa medicinakê eksperimentur taj mundardja la palal eka otrovnona suvjasa. Vi lakê duj šejořa xaile ando Auschwitz, lako řom o Otto Schmidt mulo ando KZ Buchenwald. E Erna Lauerburger sas o idolo pala e šavořêngî knjiga „Ede und Unku“ kata o Alex Wedding. E knjiga ramol pa o amalimos kata jek berlinosko raklořo jek sintickona šejořasa. Ande vrjama mařkar o angluno taj o dujto ljumako marimos sas „Ede und Unku“ jek kata l' maj ašunde šavořêngê knjige. E knjiga sas vi baza pala 'k filmo. Ando bêš 2011 thode ando Berlino, ando Friedrichshain vi o anav jeka ulicako pala Ede taj Unku.

💡 Žanglen tumen

...kê miji de miji řobon –Řoma taj Sinti, jevrejur taj gojim, but lendar sas bêjatur- mundarde le doktorja kata SS ka l' medicinakê eksperimentur?

...kê le viktimir kata kadala eksperimentur ašile – te nakhle žuvindes o genocido – antrego pesko trajo bangê, hendikepime?

✍ Tumari bući

Le doktorongê čisar naj slobodno, te kêren bi-dozvolime eksperimentur, bi te na žanen le pacijentur pa kodja. Sostar ignorišisarde doktorja pe svako vrjama kodola regule?

📷 Paj fotografija

Knjigaki korica kataj angluji knjigaki edicija, o dizajno kêrdja o John Heartfield fotografijenca kataj Erna Lauenburger taj kata lako amal Ede. Malik Verlag Berlin/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/d>

1910

1951

1931-43

D6 Relokacija zorasa

Ando bêš 1942 angêrde la oxto bêšengira Anuta Branzan-a laka familjasa zorasa katar o Bukurêšti ande Transnistrija. Ande kodo bêš musaj sas te munčin pe ande Transnistrija maj but de 30.000 řumunjakê Řom. E Transnistrija arakhadol pe granica kataj Rumunija taj e Ukrajina. Le bêšîmaskê thana ande logorja sas generalno primitivni kolibe. But žene kata l' deportirime manuša sovenas avri pe l' mala vaj ande l' čorîvaja šupe. E Anuta preživisardja duj bokhakê bêš zoraka bućasa tala bi-manušîkane kondicije. Maj but de jek dopašin kata l' deportirime manuš xasarde kote pesko trajo.

1910

1951

1942

💡 Žanglen tumen

...kê ande Rumunija trajil e maj bari řomaji populacija kataj antrego Evropaki Unija. E estimacija žal kata 1,8 milionur ži ka l' 2,5 milionur.

...kê karing e dopašin le manušengî, save dikhên len le gaže sar Řom, korkoři či dikhên pe sar Řom – pe aver rig, e dopašin kata sja le manuš, kaj sî čačimasa Řom, le gaže či žanen kaj sî le Řom?

✍ Tumari bući

Losaren jek vrjamako sektoro anda o trajo kata e Anuta Branzan (anglaj relokacija zorasa, ando logoro, pala o oslobodimos) taj ramon jek lil jekhê amaleskê/ jekha amalinakê anda lakî perspektiva, sar voj bi ramolas.

📷 Paj fotografija

E Anuta Branzan – e dujto šejoři kataj čači rig – taj lakê pheja ando bêš 1942. Jek bibi kêradja kaća fotografija vuni djes angla lengi deportacija, te bi avelas la jek uspomena kata peskê njamongê šeja. Privatno kolekcija Michelle Kelso, Ann Arbor/Michigan, USA.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/d>

D7 Merimasko maršo

O logoro Komároma služilas sar centralno ćidimasko punkto pala l' ungroškê Ğom, save aźukêrenas ando bêš 1944 peski deportacija ande njamcoskê KZ-ura te bi kêrenas kote bući zorasa. Le Ğomen angêrde maj anglal ande regionalni „Zigeunerlager“ taj kotar maj dur ande Komároma, ande tvrdjava Csillageröd. Le maj but Ğoma sas te źan kodo drom telal aj kodo drom sas vunivar vuni šêla kilometrur dur. Kote selektirinas le muršên taj źuvljan, save źene sas dosta zurale te kêren bući, sas te źan o drom maj dur. But źene, kaj ašile palpale ando logoro, merenas bokhatar. But viktimur merenas vi pe l' „merimaskê maršur“ po drom kata Komároma ź' ando Njamco. Katar le 10.000 manuš, save trajinas ande tvrdjava, preživisarde numa karing 4.000 źene o genocido.

1974

2015

2006

💡 Źanglen tumen

...kê źi adjes źanglol pe numa xancî pa o logoro kaj sas ande Komároma taj pa leskê viktimur?

...kê ande palune śon kata o dujto ljumako marimos, kana pašilo o fronto, trade le řobon anda but KZ-ura pe „merimaskê maršur“ telal ande aver logorja?

✍ Tumari bući

So ĝindin tumen, so sas e namera le „merimaskê maršondar“? Roden informacija, te sas vi ande tumaro regiono „merimaskê maršur“, aj te sas, kaj sas le?

📷 Paj fotografija

E fotografija kaj kêrdili ando bêš 2006 śikavel jek avlija kata e tvrdjava Csillageröd ando foro Komároma/Ungro. Palal dićon le vudara kata l' „Kasematten“ ande save sas phandade le deportirime Ğom. Privatno kolekcija Szabolcs Szita, Pešta/Ungro.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/d>

D8 Mudarimos Kata „Hostages“

Ando bêš 1941 astarde Řomen andaj Mačva – jeg regiono ande Srbija- sar „hostages“ kethane jevrejonca taj angêrde len ando KZ Šabac. Jek egzekucijako komando katar e njamcongi kêtanija dja puške kote sja le 2.100 phangle ženem.

1910

1951

1941

💡 Žanglen tumen

...kê po Balkano mundardja le njamcongi kêtanija šêle civilnone ženem anda jek kêtana, kas mundardesas le partisanur? Maj anglal kata o masakro ando foro Šabac mudardile 21 njamcoskê kêtani ando marimos la jugoslavijakê partisanonca.

...kê maškar le bêš 1941 taj 1945 mundarde ande Řusija taj ande Ukrajina grupe kata SS taj e fašističko milicija bute Řomen taj Sintong? O brojo le mundarde Řomengo taj Sintong sas vuni deš miji.

✍ Tumari bući

Pe fotografija sî jek ženo kaj lel sama pe sja sa so pecil pe. So bi daštilas vov te mothol pe rjačate peskê amaleskê?

📷 Paj fotografija

Njamcongê kêtani traden jevrejon taj Řomen sar “hostages” pe egzekucija ando Šabac. Fotoarxivo kata memorijalo Yad Vashem, Jerusalem/Israel.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/d>

D9 Anna Maria "Settela" Steinbach

E Settela Steinbach sas ande jek grupa kata 574 Sinti, kaj astarde len taj ande len ando logoro Westerbork. Kote sínde lakê bal aj voj phandas pesko šêro jeka kîrpasa. Ka o19. marto 1944 angêrde la Settela jekhê transportosa ando Auschwitz. Sar line te pîtren le vogonoskê vudara, voj dícolas vorta pa vudar taj pe kodo momento voj fotografirisajli kata o Hugo Breslauer. O Hugo Breslauer sas jek jevrejsko řabo, savo kêrelas jek filmo pe porunka kata logorosko komandanto. Vuni šon palal mundarde la Settela kethane laka dejasa, duje phralenca, duje phejanca, laka bibijasa, lakê duje nepotonca taj laka nepatasa. Kata e bari familija Steinbach preživisardja numa la Settelako dad.

1910

1951

1944

💡 Žanglen tumen

...kê but bêrs gîndisarde le manuša kaj kodo patreto síkavel jekh jevrejskî rakloř? Sar „rakloř le dikhlesa“ avili voj jek simbolo palaj dukh le jevrejongi pe vrjama kata njamcongi okupacija.

...kê lako čačo identiteto arakhljla o holandicko žurnalisto, o Aad Wagenaar, tek ando bêš 1994?

✎ Tumari bući

Arakhên maj but informacija paj Settela. Dikhên pe www.romasinti.eu

📷 Paj fotografija

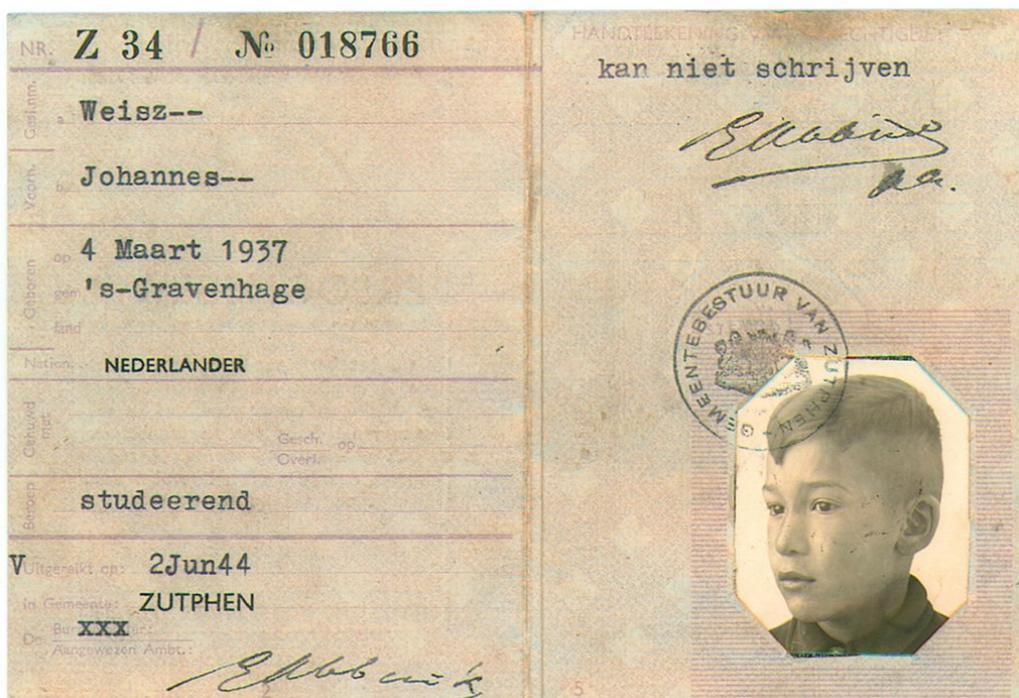
Arxivo kata o memorialo Westerbork/Holandija.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/d>

E4 Garudo

Ando majo 1944 organizuisarde le nacionalsocialistur racije ande Holandija, te bi astarenas sja le takozvani „Zigeuner“ taj te deportirin len ande KZ-ura. O Zoni Weisz sas vorta jefta bêšengo, kana xasardja vov peskî antrego familija. Pe vrjama la racijaki nas vov khêre, numa xancî palal astarde vi les taj angêrde les kaj trenoski stanica palaj deportacija. Ali jeg lašo policajco – fajma sas lo jeg membro la resistancako – mêklja les pe paluno momento te našêl peskê taj te garadjol. Amala taj njamur ažutisarde leskê te preživil. Pala marimasko agor studirisardja o Zoni barakî kultura taj avilo jek kata maj prominentni evropakê floristur taj vi jeg ašundo aktivisto po marimos pala le Řomengê taj Sintongê čačimata.

1910

1951

1944

💡 Žanglen tumen

...kê o Zoni Weisz sas o angluno Sinto, kas akhardja o njamcicko parlamento te del дума ka 27.01. 2011 pa genocido kata la evropakê Sinti taj Řom?

✍ Tumari buči

So sičos amen pa o Zoni Weisz anda kado dokumento? Arakhên maj but informacije pa o Zoni Weisz taj lesko socialno angažmano pe: www.romasinti.eu

📷 Paj fotografija

Personalno lil kata o učeniko Johannes (Zoni) Weisz, avri dino jeg šon palaj deportacija kata lesko dad, kata leski dej taj kata leskê phral. Zentralrat deutscher Sinti und Roma, Heidelberg/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/e>

E5 O Marimasko Vitjazo

O Aleksandr Baurov anklisto kata jek ašundi řusicko řomengî familija. Ande leski familija arakhadile but artistur, muzičarja taj djilabajitorja. O Aleksandr djilabelas pe gitara ande 'k muzikaki grupa, paša kodja gêtosardja vo ando Leningrado peskê studije pala elektromexanično komunikacija. Pe vrjama kata o dujto ljumako marimos sas vov komandanto ande loli armija pala komunikacijako ažutimos taj palal sas vov vi komandanto ande aeronautičko divizija. Pala o marimos kêrdilo o Aleksandr Baurov – akana sar baro ašundo marimasko vitjazo – membro kata sovjeticko inžinerosko koro, savo sas responsiblo pala plano taj pala štarto kata l' anglune sovjetoskê rakete.

1940

1981

1960-70

💡 Žanglen tumen

...kê le Řomengî populacija ande Řusija sas desja bari; o angluno řomano teatro o „Teatr Romén“ formirisajlo 1931 ande Moskva?

...kê pe vrjama kata l' 1920-utne taj 1930-utne bêrš formirisarde řusijakê Řom ande južno Řusija peskê kolektivni farme aj vuni šêla Řom trajinas kote?

✍ Tumari bući

Rode još aver vestome taj ašunde manuša kata publikako trajo, save ankliste kata Řomengê taj Sintongê familije!

📷 Paj fotografija

O Aleksandr Baurov ande l' 1960-utne bêrš. Privatno kolekcija kata o Nikolai Bessonov, Moskva/Řusija.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/e>

E6 O Partisano

Ando bêš 1942 angêrde le Josef Serynekos kethane leska řomnjasa taj leskê šavořenca ande čexicko "Zigeunerlager" ando Lety u Písku. Kana muli leski řomnji ando bêš 1943, našlo vov anda logoro taj gêlo ka l' partisanur. Kote formirisardja jek resistansaki grupa le anavesa "Čapajev". La grupakê membrur sas maj but naše řusijakê marimaskê řobur. O Josef Serynek – maj but prinžando sar "o kalo partisano" – kêdilo ande pesko them jek kata le maj dekoririme marimaskê vitjazur. Vov mulo ando bêš 1974.

1910

1951

1942-45

💡 Žanglen tumen

...kê but Řom taj Sinti sas aktivni ande resistansa? But anda lende sas ašunde veteranur kata angluno ljumako marimos, save linesas pačivakê medajle taj save žanenas sar te marel pe.

...kê pe vrjama kata o dujto ljumako marimos sas but Řomnja ando marimos aktivni sar kêtani taj partisanur?

✍ Tumari bući

So sí e diferencija maškar jek partisano taj jek kêtana? Sas ande tumaro them pe vrjama kata o dujto ljumako marimos – vaj palal – partisanur? Kon sas lengê marimaskê dušmaja?

📷 Paj fotografija

O Josef Serynek, dujto kataj stingo rig, pe 'k patreto kaj snimisajlo pe vrjama pala marimos. Muzejumo la Řomaja Kulturako, Brno/ Čexoski Republika.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/e>

F1 „Dukhade Odja“: Ceija Stojka

“Sar ame avri avilam, nasvale samas sa. O jilo sas dukhado, amaro šero, amari odji sas nasvali...Kadaj manuša trobun sa opre sastjarde. Taj te na aven le panž vaj šov berš šavora, meg kadaj manušora so avri avile, kadaj semo so si, te avna le zor taj sast-veste taj asan taj si aba maj laše, dikhen, i luma naj nasul...! dar, mindig i dar, taj kodolasa barile e šavora. Taj anda kodo dikhen adjes inke, kana žan po drom, bolden pe hatjares, bolden pe. Manuš feri boldel pe kon daral! Kana aven e manuš nasavale anda logeri taj lengo šero dukhal taj lengi odjori dukhal anda dad, andaj phen, anda phral, so inke kothe ašile, našti avel kacavo šavoro dukhado, saste-vesto pi luma! Avel pi luma, dikhes sosko kinešo-j, šukar-i, barares les, čumidkeres les, grižis les. Barol, de kodi dar, so ande tu sas, ande les mukes ande, a čučasa ando perr.”

💡 Žanglen tumen

..kê la Ceija Stojkaki knjiga „Wir leben im Verborgenen“ anda o bêrš 1988 sas jek kata l' anglune knjige, kaj ramol pa le Řomengo taj Sintongo tragično trajo pe vrjama kata o holokausto andaj perspektiva kata jeg žeji kaj preživisardja o holokausto?

✍ Tumari bući

Losaren jek rečenica kata la Ceija Stojkako teksto, kaj peli tumengê drago. Diskutuin pa kodja ande k'ćikni grupa.

📷 Paj fotografija

E Ceija Stojka, kaj preživisardja Auschwitz peska cıkna šejořasa, la Silviasa. O patreto fotografirisajlo ando bêrš 1953. Dokumentationszentrum des Kulturvereins österreichischer Roma, Wien/Österreich.

1920

1961

1953

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/f>

F3 Naj Kompenzacija

Le maj but Řom taj Sinti či dobisarde čisoskê kompenzacije pala kodja so von xasarde vaj so sas rimome, sajek te sas kodja lengê gras taj vurdona vaj lengê khêra. But Řomengê khêra vazdinasajle ando 19. šêlutno bêrs pe publikaki phuv aj numa ciřa Řom žangle kaj trobul te registririn peskê khêra. Le ženem, kaj preživisarde o genocido, nas pala o marimos legalni dokumentura, save bi sîkavenas, kê von sas le khêrengê gazde. Ande maj but slučajur našti sîkavenas, kê lengê khêra egzistirisajle.

1910

1951

1928-38

So sas la evropakê Řomengê taj Sintongê pe vrjama kata o holokausto sínado

💡 Žanglen tumen

...kê pe vrjama kata o dujto ljumako marimos rimosarde le lokalni raj namerno vuni šêla Řomengê khêra?

...kê tek 50 bêrs pala le marimasko agor dobisarde le Řom le anglune kompenzacije pala pesko xasardo proprijeteto?

✍ Tumari bući

Vi adjes xasaren manuša sja peskê dokumentur taj sja pesko proprijeteto ande marimata. So sî le konsekvencur pala kodola manuša taj so šaj von te kêren ande kaća situacija?

📷 Paj fotografija

Policijaki fotografija kata l' Řomengê khêra ando Oberschützen/Burgenland. E fotografija kêrdili ande l' palune 1920-utne bêrs. Landesarchiv Burgenland/Eisenstadt/Österreich.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/f>

www.romasintigenocide.eu

F4 Evakuisardi: Sofia Taikon

E Sofia Taikon, jek poljskaki Řomni, angêrdili ando Auschwitz peska familjasa ando bêš 1943. Po milaj 1944 angêrde la avere řobonca ando Ravensbrück. 1945, pe palune marimaskê šona, teljardja le švedosko Lolo Trušul, tala pesko prezidento o grofo Folke Bernadotte, jek evakuacijako programo pala škandinavijkê řobur, kaj sas ande njamcongê KZ-ura. Parne busur, sêmnome ekhe lole trušulesa angêrenas karing 15.000 řobon ande slobodija. Le řobur sas fjal de fjal nacije. Mařkar le skêpime žene sas vi e Sofia Taikon, savi avili pala o marimos jek kata l' maj ašunde reprezentantur kata l' švedoskê Řom. E Sofia Taikon muli ando bêš 2005.

💡 Žanglen tumen

...kê pe jeg transporto kata o Lolo Trušul mêkle le avionur kataj alijansa pogrešno bombe taj le maj but řobur, kaj skêpisajle xancí anglal anda KZ, mule le bombendar?

...kê pa trajo kataj Sofia Taikon egzistiril vi jek publikacija pe komikoski sama?

✍ Tumari bući

So gîndin tumen, anda soste mêkenas le nacionalsocialistur 1945 pe primovara anda 'g data řobon anda l' KZ-ura pe slobodija? Pe pesko jeg vas sas la Sofia Taikon tetovirime o numero „Z 4515“. Arakhên, kaj, anda soste taj pala soste lja voj kako numero!

📷 Paj fotografija

E Sofia Taikon sar têrni Řomni ando Švedo. Living History Forum Collection, Stockholm/Sverige.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/f>

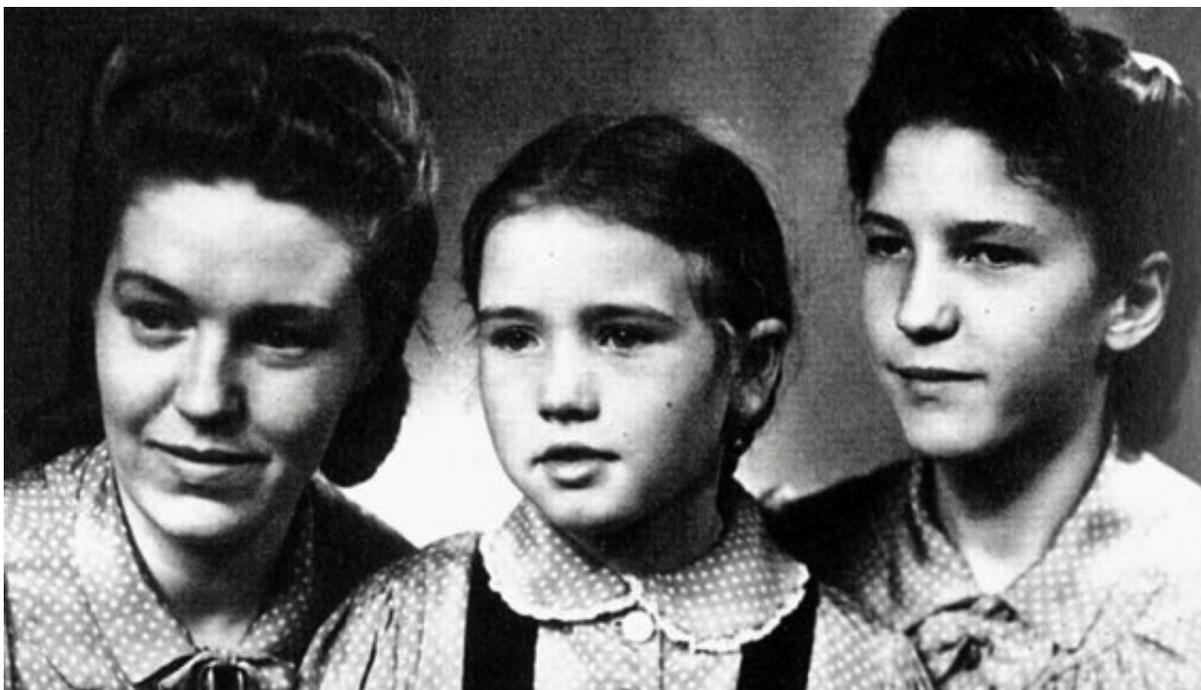
1940

1981

1955-63

F5 Mêkli Pe Slobodija: Else Schmidt

E Else Schmidt kata o Hamburg/Deutschland sas e řomaji řejořĩ adoptirime katar o Emil Matula taj kata leski řomnji. Ando bẽř 1943, kana sas e Else oxto bẽřengĩ, le Hitleroskẽ manuřa angẽrde la kethane avere Řomenca taj Sintonca ando Auschwitz. Jek tẽrni řuvli anavesa Wanda ařutisardja la řořja řejorakẽ te preživil. Pe isto vrjama biřaldja o Emil Matula le rangẽ permanentno peticije, te mẽken peska adoptirime řejořa pe slobodija. Ando bẽř 1944 pherdile le raj leskẽ peticije, von biřalde la Elsa kata o Auschwitz ři ando Ravensbrũck aj kote ařukẽrdja la već lako dad.

1910

1951

1943

💡 Žanglen tumen

...kẽ la Elsakĩ biografija sĩkade le njamcongẽ avtorur o Michail Krausnick taj o Lukas Ruegenberg ande 'k ilustririme řavořengĩ knjiga?

...kẽ ka l' lokalni raj sas řajimata ta ařaven e deportacija kata Řom taj Sinti?

✍ Tumari bući

Roden maj but informacije pa la Elsako Schmidtako trajo. Roden aver slućajur kaj line le raj řavořẽn zorasa kata lengo dad taj lengi dej taj angẽrde len ande 'k aver them! So řanen tumen manuřendar, save zumaven i adjes te ařaven manuřengẽ deportacije anda tumaro them?

📷 Paj fotografija

E Else Schmidt peskẽ do maj bare mařtivone phejanca ando bẽř 1943. Zentralrat deutscher Sinti und Roma, Heidelberg/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/f>

F6 Aktivisto Pala Ŗomengê Taj Sintongê Čačimata: O Karl Stojka

Pala le marimasko agor kêdilo o Karl Stojka jek vestime austrijako bizničari. Vov lja pe, te makhêl patretur ande peskî slobodno vrjama. Ande lende sîkavel vov so pecisajlo ande KZ-ura Auschwitz, Buchenwald taj Flossenbürg. O Karl Stojka sas jek angažirime aktivisto pala le Ŗomengê taj Sintongê čačimata ande Evropa taj trudisajlo pala priznajimos le Ŗomengo sar narodoskî grupa. Vov mardja pe vi pala kodja, te le Ŗoma taj Sinti, kaj preživisarde o holokausto, dobin kompenzacija palaj bilašimata kaj kêrde pe lende.

1950

1991

1990

💡 Ŗanglen tumen

...kê o Papa Johannes Paul II. primisardja le Karl Stojkas pe 'k audijencija taj anda lesko bute bêršengo angažmano dja les o titulo "Ambasadoro le Ŗomane Narodosko"?

✍ Tumari bući

E arta sî jek drom kata maj but droma, te prezentiril pe memorija. Roden avere artiston, save sîkaven peskê bućanca e memorija pala holokausto. Presentirin jek eksempla taj den jek eksplikacija sostar losarden kodo eksempla. Sî ande tumaro them kak reprezentacijaki organizacija kata l' Ŗom taj Sinti? So kêrel

📷 Paj fotografija

Uljano patreto kata o Karl Stojka anda bêrš 1990. O patreto sîkavel o logoro Lackenbach ando Burgenland. O patreto arakhadol ka jek privatno gazda. Dokumentationszentrum des Kulturvereins österreichischer Roma, Wien/Österreich.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/f>

F8 Memorijakê Slave Ando Auschwitz

Pe rjat kata o 2. avgusto 1944 mundarde le stražarja kata SS ande gasoskê kamere kata Auschwitz-Birkenau sja le 2.897 Řomen taj Sinton, save palpale ašilesas ando „Zigeunerlager“. E memorija pe kaća tragično akcija avili jek kata le maj importantni publikakê memorjakê slave kata la evropaki Řomengi kultura pe vrjama pala dujto ljumako marimos. Svako bêš čiden pe Sinti taj Řom anda antrego Evropa ando Auschwitz-Birkenau po than kaj sas o „Zigeunerlager“ te ankêren kethane e memorjakî slava.

1974

2015

2011

💡 Žanglen tumen

...kê pala agor kata o dujto ljumako marimos nas but decenije čisoskê memorjakê thana palaj genocidoski memorija kata evropakê Sinti taj Řom? E maj angluji memorjaki tabla palaj Řom taj Sinti, kaj deportirime sas ande KZ-ura, pîterdili tek ando bêš 1982 ando Dachau.

✍ Tumari bući

Sî ande tumaro them kak specifičo holokaustosko memorjako djes? Sîkaven jek genocidosko memorijalo palaj Sinti taj Řom! Egzistiril kasavo jeg memorijalo ande tumaro regiono?

📷 Paj fotografija

Memorijakî slava ando KZ Auschwitz-Birkenau po 2. avgusto 2011. Dokumentationszentrum des Kulturvereins österreichischer Roma, Wien/Österreich.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/f>

F9 Maškar-Themutno Memorijalo

Ando oktombro 2012 sas ando Berlino o piterimos kata „Memorijalo pala Sinti taj Ŗom, kaj mundarde len le nacionalsocialistur“. Krujal o memorijalo, pe rig, arakhadol jek ramome poezija kata o itljanicko Ŗom Santino Spineli: „Eingefallenes Gesicht / erloschene Augen / kalte Lippen /Stille / ein zerissenenes Herz / ohne Atem / ohne Worte / keine Tränen“. O memorijalo arakhadol paša o njamcicko parlamento taj paša o „Memorjalo pala le mundarde evropakê židovur“.

1974

2015

2012

💡 Žanglen tumen

...kê ando maškar le memorijalosko arakhadol jek baŖuno trianglo ekha luladjasa, saji savko djes paŖugol pala 'k nevi?

...kê e memorija po genocido avili pala o bêš 1945 jek esencialno identitetosko kotor pala la evropakê Sinti taj Ŗom?

✍ Tumari bući

O Zoni Weisz maladja sar Ŗomengo taj Sintongo reprezentanto pe pesko piterimasko divano, kê o memorijalo naj jek agoresko punkto, nego sî jek teljarimasko punkto palaj konfrontacija le trajosa kata l' Ŗom taj Sinti. So kamlja vov te mothol kodolasa?

📷 Paj fotografija

Fotografo: Marko Priske. Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, Berlin/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/f>

G1 Crest

Pe vrjama kata o angluno ljumako marimos phandavenas le raj "Zigeunerfamilien" anda Elsass-Lothringen ando gav Crest ande jek "Internierungslager". 160 řom, řomnja taj lengê řavořê sas řtar bêř phandade ande 'k purano manastiri. Deř žene lendar mule ando phanglimos.

💡 Žanglen tumen

...kê pe vrjama kata o angluno ljumako marimos phandade le guvernur na numa marimaskê kriminalcon, nego le raj phandade vi but anda peskê civilni manuša, kê von dikhênas len sar "sigurimasko riziko"?

✍ Tumari bući

Informirin tumen, save zakonur arakhên le manušen ande tumaro them, te na aven phandade bi zakonosko! Save organizacije grižîn pe pala manuša kaj phandadile bi zakonosko? Sar kêren kadala organizacije bući?

📷 Paj fotografija

Jeg řomaji familija anda Lothringen ando logoro Crest ande jugo le francuzosko, pe vrjama kata pesko řtare bêřengo phandaimos (1915-1919).

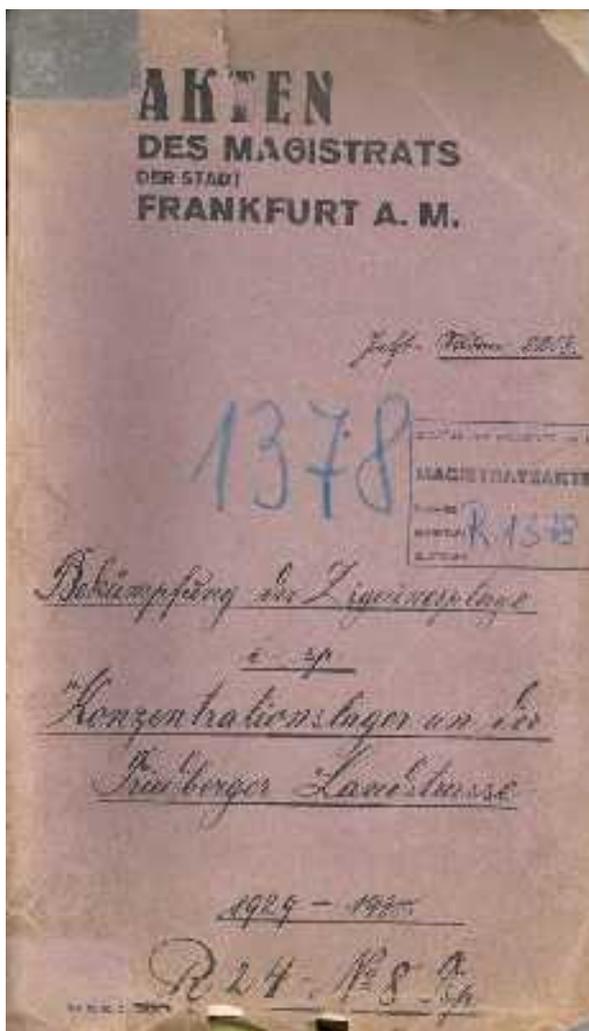
<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/g>

1910

1951

1914-18

G2 Frankfurt

Ando bêš 1929 vazdja o foro Frankfurt jek logoro pala le lokalni Sinti taj Řom. Le lokalni raj zumade zorase te mêken le Sinti taj Řom peskê khêra anda maškar le forosko taj te munčîn pe von ande nevo logoro. But familije, kaj trajinas kata socialno ažutimos le forosko musaj sas te mêken peskê purane bêšîmaskê thana taj sas te trajin von ando lagero tala bilaše higenijakê kondicije. Ando bêš 1935 phandadja pe o logoro. De kata o bêš 1937 trade le Řomen taj Sinton ando Frankfurto ande jek logoro kaj sas ande Dieselstraße. Kote angêrenas vi le Řomen taj Sinton kata antrego Hessen. Kutka kêrdja e "Rassenhygienische Forschungsstelle" kata o Robert Ritter pala o bêš 1938 perskê testur pe le logoroskê manuša. Bute manušen lendar angêrenas akatar ande l' mundarimaskê logorja.

💡 Žanglen tumen

...kê e inicijativa, te kêrel pe o logoro sas skoro kata sja la demokracijakê partije diji dumo?

✍ Tumari buči

Informirin tumen, dali trade la publikakê raj ande paluji vrjama ande tumaro regiono Řomen taj Sintonen anda lengê bêšîmangê thana? Čiden anda l' zurnalur artiklur pa kodja sama! Sar ramon le zurnalur pa kodja? Informirin tumen dali traden la publikakê raj ande tumaro them manušen zorasa anda lengê khêra. !!!

📷 Paj fotografija

Dokumentur pa „Bekämpfung der Zigeunerplage“ („Marimos kontra o nasulimos kata l' Zigeuner“) taj paj formacija kata jek "KZ pe Friedberger Landstrasse". O KZ formirisardja o magistrato le forosko Frankfurt, ando bêš 1929. Institut für Stadtgeschichte, Frankfurt am Main/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/g>

1910

1951

1929

G3 Witzwil

Ando bêš 1894 paŕugle le raj e mošija Witzwil ande zapadno Švajcarska pe 'k řobija. Lakê řobur musaj sas te kêren bući pe l' kîmpur taj sas te hunaven irigacijakê kanalur pe l' pašutne močvare. Sja le Řomen taj Sinton, te nakhênas von e bar karing e Švajcarska, šude la švajcarskakê raj de kata o bêš 1913 ande řobiji. Le raj fulavenas le familije taj tradenas le muršen ando Witzwil ando phanglimos. Kote musaj sas te kêren phari bući, ži kaj či trade len anda them kusa lengê familijenca.

1910

1951

1913-25

So sas la evropakê Řomengê taj Sintongê pe vrjama kata o holokausto sínado

💡 Žanglen tumen

...kê e Švajcarska sas jek anda l' anglune evropakê thema, kaj phandadja 1888 generalno peskê granice pala l' Sinti taj Řom?

...kê e Švajcarska sas vi jek anda l' anglune evropakê thema kaj ankaladja ando bêš 1911 jek nacionalo registro pa sja le „Zigeuner“?

✍ Tumari bući

So kêrdol le manušenca, kaj aven ilegalno ande tumaro them? Roden informacije anda interneto vaj kata organizacije, save grižîn pala našade manuš!

📷 Paj fotografija

Řobur anda phanglimos Witzwil/Švajcarska pe kîmposkî bući. Privatno kolekcija kata o Thomas Huonker, Zürich/Švajcarska.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/g>

H1 BERLIN-MARZAHN (D)

E antrego ljuma dikhlja ando bêš 1936 pe milaski olimpijada kaj ankêrdili ando Berlino. Pe sja kodja vrjama tradenas le njamcoskê raj sja le Řomen taj le Sinton, kaj trajinas ando Berlino ando „Zigeunerlager Mahrzahn“. Le Řom taj Sinti tromajle te mêken o logoro numa atunči, te žanas von pe bući. Ando bêš 1939 angêrenas bute manušen kata logoro ando KZ Sachsenhausen, te kêren von kote bući zorasa. Le Řom taj Sinti, save ašilesas ando logoro Mahrzahn, deportirisajle ando bêš 1943 ando Auschwitz aj kote mundarde le maj buten anda lende.

1910

1951

1939

💡 Žanglen tumen

...kê vi adjes egzistirin ande Ukrajina, ande Bulgarija vaj ande Italija „Zigeunerlager“ kaj kote sî te bolden pe le lokalni Řom pe rjačate taj pe antrego rjat ašên le kapije phandade?

...kê o bokseri, o njamcicko Sinto Jakob Bamberger kaj kvalificirindja pe palaj olimpijada, či tromajlo te participiril pe olimpijada anda rasistički razlogur?

✍ Tumari bući

Savi impresija kamle le Berlinoskê nacionalsocialistur te mêken? Sostar? Egzistirin similarni slučajur vi adjes?

📷 Paj fotografija

Familije kêren xabe ando „Zigeunerlager Mahrzahn“ pe Berlinoski periferija ando bêš 1939.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

H2 KÖLN (D)

...kê le Sinton taj Řomen, save trajinas ando Berlino, trade ando bêš 1936, pe vrjama kataj olimpijada, zorasa ando logoro Marzahn, kaj sas po severo-istoko le forosko. Kote musaj sas te trajin ande vonvagura? O logoro tromanas numa te mêken, te sas len kak permanentno bućako than avrjal kata o logoro.

1910

1951

1937

💡 Žanglen tumen

...kê le Sinton taj Řomen, save trajinas ando Berlino, trade ando bêš 1936, pe vrjama kataj olimpijada, zorasa ando logoro Marzahn, kaj sas po severo-istoko le forosko. Kote musaj sas te trajin ande vonvagura? O logoro tromanas numa te mêken, te sas len kak permanentno bućako than avrjal kata o logoro.

✍ Tumari bući

Informirin tumen kaj arakhadon ande Evropa kasave slućajur, kê le raj ankalaven manušen zorasa anda pengo khêr taj thon len pe aver than vaj žene aven deportirime. Kon del e decizija kaj troman manuša te trajin taj anda soste troman? Save organizacije protestirin kontra sja kodja?

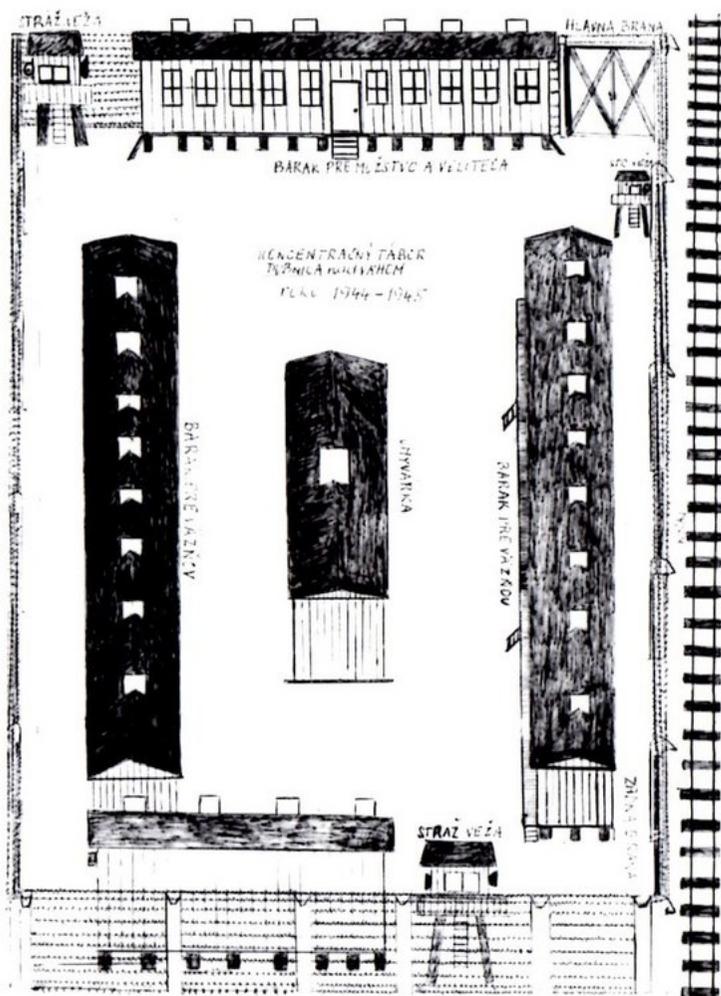
📷 Paj fotografija

Jek njamcicko Sintongi familija ando logoro Köln-Blickendorf ka 12. decembro 1937. Deutsches Bundesarchiv Koblenz/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

H3 DUBNICA NAD VÁHOM (SK)

O than Dubnica nad Váhom sas o than kata jekh projekto, savo sas jeg kata le maj bare projektur la Slovakijakê: E konstrukcija kata jek gigantično damo, jek pajesko rezervoar ka dorjav Váh. De katar o bêš 1942 musaj sas vi Řom te kêren pe kodo projekto zorasa bući. Ando bêš 1944 mêkle le raj le projektoskê bućakê grupe pe slobodija – numa le Řom peskê familjenca musaj sas te munčin pe ande 'k „Anhaltelager“. Kata l' 700 řobur kodole logoroskê mundarde bute manušen još pe l' palune marimaskê djesa.

💡 Žanglen tumen

...kê sas similarni bućakê logorja ande 'l slovakijakê forur Slovensku-Hanušovce nad Topľou, Ilava, Revúcej taj Ústi nad Oravou?

✍ Tumari bući

Save političarja vaj partije roden adjes, te le manuš save dobin publikakê ažutimaskê love, trobun te kêren bući pe zor? So gîndin tumen pa kodja?

📷 Paj fotografija

Skica kaj cîrtosarde logoroskê řobur. Privatno kolekcija kata o Karol Janas, Považská Bystrica/Slovakija.

1910

1951

1942-45

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

H4 DÜSSELDORF (D)

Bundesarchiv, Bild 146, 1088-044-07
Foto: o. Ang. | 1937/1938 ca.

Ando bêš 1937 trade le raj le Řomen taj Sinton, kaj trajinas ando foro Düsseldorf, zorasa te munĉin pe ande forosko „Zigeunerlager“ Höherweg. Kote sas te bêšên ande zídome ciglengê barake, pe l' feljestri sas sastrja, le vudara sas te phanden pe avrjal. Krujal o logoro thodi sas jekh kanĝêngî sírma. Le manuš kaj sas ando logoro phandade, tromanas te mêken o logoro numa palaj buĉi pe zor. Inja žene mule ando logoro. Le avêren, kaj ašile, deportirinas 1943 ando Auschwitz-Birkenau.

1910

1951

1937-43

💡 Žanglen tumen

...kê le logorosko komandanto sas jek bimanušíkano policijako oficiri, kaj butivar mēkelas peskê žukles pe l' logoroskê řobur?

...kê le Sinti taj Řom kaj preživisarde kodo logoro, tradine sas pala marimasko agor pale ando kado logoro, kana bolde pe von ando Düsseldorf?

✍ Tumari buĉi

So mothol tumengê e decizija, kaj le manušên kaj preživisarde o genocido, pala o bêš 1945 pale thode ande ko logoro? So mothol tumengê kodja pa generalno tretirimos le Řomengo taj Sintongo paj rangî rig?

📷 Paj fotografija

O „Zigeunerlager“ Höherweg ando Düsseldorf. Dokumentationszentrum deutscher Sinti und Roma, Heidelberg/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

H5 GELSENKIRCHEN (D)

Ando bêš 1937 munčisajle Řomengê taj Sintongê familije rajenga zorasa taj rajengê šikanenca pe 'k forosko kampingosko placo. Pala kampingosko than ka tordjonas lengê vurdona musaj sas te počinen taj trupe kataj SA kontrolisînas regularno o placo. Ando aprilo 1939 djindja kote le foroski policija „45 familije 237 manušenca ande 51 vurdonende“. Palal musaj sas pe zor te munčin pe le familije pe kampingosko than ande Beginenstraße, kaj dikhên katka fotografirime. Vuni Sintongê familije našle ando Köln, numa kotar deportirisajle le maj but žene lendar ande Poljska. Le manušen kata o logoro Gelsenkirchen deportisarde 1943 ando Auschwitz.

1910

1951

1937

💡 Žanglen tumen

...kê le bare rudnikur taj le firme kaj producirinas djeli pala marimos rodenas te traden pe le „Zigeuner“ anda foro Gelsenkirchen?

...kê but Sinti kêrenas bući ande metaloski industrija? Numa le naci gîndinas generalno kê savořê kam kêren „sabotaža“, anda kodja deportisarde vi len ande l' KZ-ura.

✍ Tumari bući

Tala save kondicije phandadjon vi adjes manuša numa kaj sî kak suspekto pa lende? Kon tromal te del kasavo komando?

📷 Paj fotografija

„Zigeunerlager“ ande demîtuji Beginenstraße ando Uckendorf, jek forosko becirko kata o Gelsenkirchen. Zentralrat Deutscher Sinti und Roma, Heidelberg/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

H6 HAMBURG (D)

Vuni kata le 1.300 Hamburgeroskê Sinti taj Řom trajinas pe tradicionalno kampingosko placo ando becirko Hamburg-Harburg. Aver familije trajinas řěspime pe antrego foro. Ando bĕř 1940 deportirisajle 500 žene lendar ande poljskakĕ logorja taj getura. Ando marto 1943 angĕrde le raj kata NS 328 Řomen taj Sintona kata o Hamburg ando Auschwitz. O maj paluno transporto hamburgoskĕ Sintona taj Řomenca ando Auschwitz sas ando aprilo 1944.

1910

1951

1938

Žanglen tumen

...kĕ le Sintongo taj Řomengo muĉimos zorasa taj vi lengo xuĉilimos sas but bĕř maj angal kata njamcongĕ jevrejongĭ deportacija taj lengo muĉimos pe zor?

...kĕ vi ande forur Hannover, Braunschweig, Oldenburg taj Osnabrück egzistirinas similarni logur?

Tumari buĉi

Inforimin tumen pa muĉimos pe zor vaj paj manuřengĭ deportacija ande Evropa. Kon anel e decizija pa kodja, kaj troman te trajin manuř taj sostar? Save organizacije kĕren protesto?

Paj fotografija

Policijakĭ investigacija vaj investigacija le ženendar kata o „Rasseforscher“ o Robert Ritter ando „Zigeunerlager“ Hamburg-Harburg ando bĕř 1938. Deutsches Bundesarchiv Koblenz/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

H7 HODONÍN U KUNŠTÁTU (CZ)

Maškar le bêš 1942 taj 1945 služilas o „Zigeunerlager“ ando Hodonín u Kunštátu ande Moravia sar „Anhaltelager“ pala l' Řom andaj Moravia. Le trajoskê kondicije, e griža taj le bêšimaskê akomodacije sas but nasul. Kata l' 1.375 řobur kaj sas ande Hodonínosko logoro phandade, mule 207 žene anda l' bilaše nasvalimata, specifično anda tifuso.

1910

1951

1942

💡 Žanglen tumen

...kê sja le Řom kaj trajinas ando bêš 1939 po than kata protektorato Bohemia taj Moravia kêrenas numa 0,2 procentur la populacijako? 90le marimasko?

...kê le čexoskê policajcur khêlde ka o progono taj ka e deportacija le Řomengi jeg importantno rola?

✍ Tumari bući

Roden informacije pa kodja, so pecisajlo pala o bêš 1945 le čexickone logoroskê komandantosa, le Štefanosa Blahynkasa? Odgovorilas vov varekaskê pala peskê djeli kaj kêrdja? Kon thodja sja peski zor, te ankêrdol jeg pačivali memorija pala kodole logoroskê viktimir?

📷 Paj fotografija

Řomnja taj šavořê ando „Anhaltelager“ Hodonín u Kunštátu. E fotografija kêrdja 1942 o fotografo O. Kucery. Muzejumo la řomaja kulturako, Brno/Čexoski Republika.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

H8 KOMÁROM (H)

O logoro Komároma služilas sar centralno cidimasko punkto pala l' ungroškê Řom, save ažukêrenas ando bêš 1944 peski deportacija ande njamcoskê KZ-ura te bi kêrenas bući zorasa. Le Řomen angêrde maj anglal ande regionalni „Zigeunerlager“ taj kotar maj dur ande Komároma, ande tvrdjava Csillageröd. Le maj but Řom sas te žan kodo drom telal aj kodo sas vunivar vuni šêla kilometrur dur. Kote selektirinas le muršên taj žuvljan, save žene sas dosta zurale te kêren bući, sas te žan o drom maj dur. But žene, kaj ašile palpale ando logoro merenas bokhatar. But viktimur merenas vi pe l' „moartakê maršur“ po drom kata Komároma ž' ando Njamco. Katar le 10.000 manuš, save trajinas ande tvrdjava, preživisarde numa karing 4.000 žene o genocido.

1974

2015

2006

💡 Žanglen tumen

...kê ži adjes žanglol numa xancî pa o logoro kaj sas ande Komároma taj pa leskê viktimur?

...kê ande palune són kata o dujto ljumako marimos, kana pašilo o fronto, trade le řobon anda but KZ-ura pe „moartakê maršur“ telal ande aver logorja?

✍ Tumari bući

So gîndin tumen, so sas e namera le „moartakê maršondar? Roden informacija, te sas vi ande tumaro regiono „moartakê maršur“ aj te sas, kaj sas le?

📷 Paj fotografija

E fotografija kaj kêrdili ando bêš 2006 sîkavel jek avlija kata e tvrdjava Csillageröd ando foro Komároma/Ungro. Palal diçon le vudara kata l' „Kasematten“ ande save sas le deportirime Řom phandade. Privatno kolekcija Szabolcs Szita, Pešta/Ungro.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

H9 LACKENBACH (A)

O „Zigeunerlager Lackenbach“ vazde vuni distriktoskê administracije kata o regiono Niederösterreich taj le Bečeski foroski administracija. Kana taj kana trajinas ande kado logoro ži ka 2.000 manuša aj kodja tala bi-manušikane kondicije. Lokalni firme pozajmisarde peskê butivar le logoroskê řobon palaj bući zorasa. 273 manuša mule direktno ando logoro. Kata l' 4.000 logoroskê řobur 2.000 ženen ando Łódź deportisarde ando bërš 1941. Le manušendar kaj ašilesas, deportisarde ando bërš 1943 le maj bute ženen ando Auschwitz-Birkenau.

1910

1951

1940

💡 Žanglen tumen

...kê kado logoro sas o maj baro logoro pala Sinti taj pala Řom ande antrego Njamcicko „Rajx“?

✍ Tumari bući

Informirin tumen, kaj sas ande tumaro regiono jek logoro pala Řoma taj Sinti, savo sas maj pašê. Pala soste del tumen o logoro adjes godji?

📷 Paj fotografija

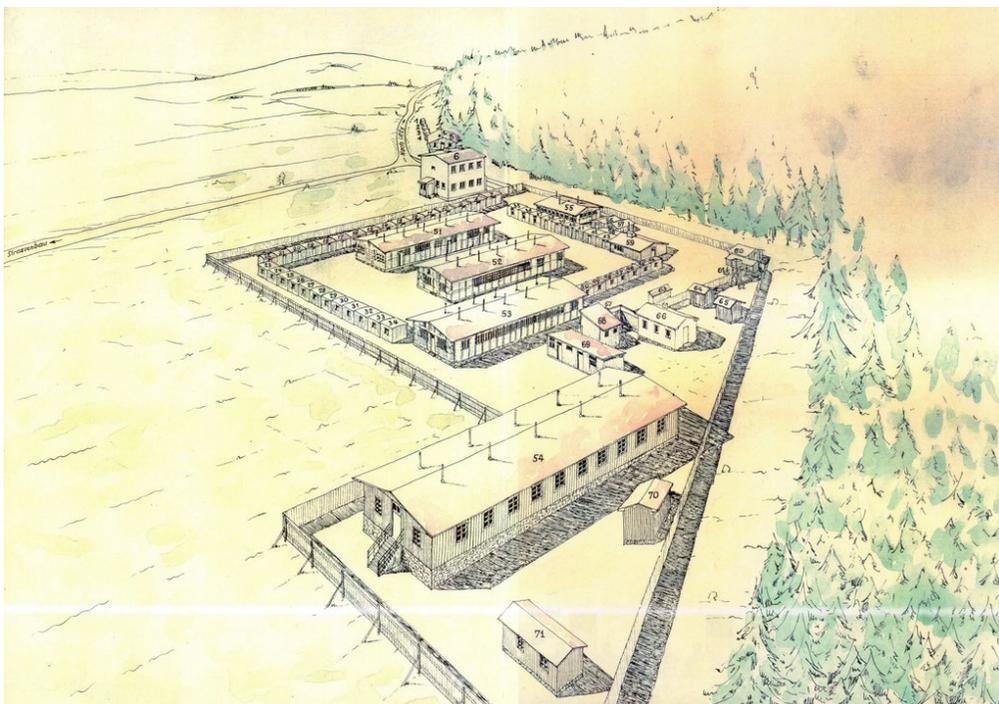
Jek Bečesko šingalo kata kriminalno policija lel sama pe Řomengê familije, save aven deportirime ando logoro Lackenbach. O patreto fotografirisajlo ka 23.11.1940 pe piterimasko djes kata o logoro Lackenbach. Privatno kolekcija kata o Leopold Banny, Lackenbach/Austrija.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

H10 LETY U PÍSKU (CZ)

O „Zigeunerlager“ ando Lety u Písku ande Bohemia, ande adjesuji Āexicko Republika, vazdinisajlo ando bĕřš 1940 sar phanglimos taj sar bućako logoro pala takozvani „asocialni“ manuša. Planirime taj formirime sas maj anglal sar logoro pala karing 600 řobur, de kata avgusto 1942 haznisajlo sar „Zigeunerlager“, ande leste trajinas maj but de 1.100 murša, řuvlja taj bĕjatur. Totalno sas 1.392 řene ande kodo logoro phandade. 362 řene anda lende mule ando logoro. Ande l' bĕřš 1943 taj 1944 deportirisajle le maj bute logoroskĕ řene ando Auschwitz.

1910

1951

1943

💡 Źanglen tumen

...kĕ po than kaj sas maj anglal o „Zigeunerlager“ arakhadol adjes jek farma kaj pravaren balen? De već kata o bĕřš 1994 roden řomengĕ aktivistur ivja te phanden kaća farma.

...kĕ o Petr Nečas sas o angluno Āexicko řerutno ministeri kaj thodja 2012 ando Lety u Písku jek venco pala progonime Sinti taj řom po than?

✍ Tumari bući

Arakhĕn, save debate pa kodo demiltuno logoro taj paj adjesuji hazna la farmakĭ kĕdon!

📷 Paj fotografija

Plano kata o bućako logoro kaj avilo palal o „Zigeunerlager“ ando Lety u Písku kata o bĕřš 1943. řtatosko arxivo Praha/Āexicko Republika.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

H11 LODZ (PL)

Ando novemberi 1941 teljardja e angluji masovno deportacija kata Āom taj Sinti andaj Austrija ande Poljska, kaj angēde len ande jevrejongo geto kata foro Łódź. Ando transporto arakhadile 5.007 manuš, 60% lendar sas šavořē kaj ĩnkē nas dešuduje bēšengē, le maj but manuš avile anda regiono Burgenland/Austrija. 630 žene mule već ka angluno kurko kata o tifuso taj angroposjale ande masovni grobur. Karing o krečuno 1941 deportisarde kodolen, kaj ašilesas, karing o nordo ande mundarimasko logoro Chełmno/Kulmhof.

1910

1951

1941-42

💡 Žanglen tumen

...kē le njamcoskē okupacijakē raj dine le foroskē Łódź ando bēš 1939 o anav Litzmannstadt?

...kē le anava kata l' manuša kaj mundarde len ando „Zigeunerlager Litzmannstadt“ ži adjes naj identificirime?

...kē le maj bute šavořēn, kas deportisarde ande kado logoro deportisarde bi lenga dejako taj bi lengē dadesko?

✍ Tumari bući

Ašunden tumen pa aktualni slućajur, kaj trajin šavořē ande logorja bi peska dejako taj bi peskē dadesko? Kon grižil pala kodola šavořē?

📷 Paj fotografija

Khērengo bloko kata „Zigeunerlager“ ande demiltuno „Ghetto Litzmannstadt“ ande poljskako industrijako foro Łódź. Holocaust Memorial Museum Washington/Washington D.C., USA.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

H12 MAXGLAN (A)

De kata o bêš 1939 phandadesas 230 Sinti taj Ŗoma ande 'k cĭkno „Anhaltelager“, ando Maxglan/Leopoldskron-Moos, jek cĭkno than pe periferija kata foro Salzburg. De kata o bêš 1939 sas svako zanato kaj sas pe phirimaski sama, zabranime, aj le familije kaj sas phandade ando logoro, tromanas te mêken o logoro numa pala peski bući. Cĭřa maj palal tromanas te mêken o logoro numa pala bući pe zor aj kodja tala supervizija. Ando bêš 1943 deportisarde 160 Sinton anda kado logoro ando Auschwitz. Mařkar le deportirime manuř sas 17 řavořê kaj biandile ando logoro.

1910

1951

1940

💡 Źanglen tumen

..kê e ařundi njamcicko reřiserka e Leni Riefenstahl thodja bute phandade řenen anda logoro Maxglan sar statistur pala lako filmo „Tiefland“. Kado filmo sas kak melodrama kaj khêlel ande řpanija aj pala leste trobunas la kale balengê taj melaxnja morćakê manuřa?

✍ Tumari bući

Dikhên lařes kado patreto. Save puřimata peren tumengê ande godji? Savi atmosfera řikavel kaća fotografija? Informirin tumen pa o svakodjesesko trajo le manuřêngo, kaj trajin adjes pe similarni situacije!

📷 Paj fotografija

Sintice peskê řavořênca ando logoro Maxglan, pařa foro Salzburg ando bêš 1939 vaj ando bêš 1940. Dokumentationsarchiv deutscher Sinti und Roma, Heidelberg/Njamco.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

H13 MECHELEN / MALINES (B)

Pe foroski periferija kata la belgijako foro Mechelen/Malines sas o gav Elewijt aj ande leste sas jeg logoro pala Řom taj Sinti. Ando bêš 1940, kana okupirisarde le njamcur e Belgija hazninas le raj vi e puraji kasarna Dossin ando Mechelen/Malines sar řobjija taj „Anhaltelager“ pala poliřiki řobur taj vi pala jevrejur taj pala Sinti taj Řom, save xućilde sas. Ando bêš 1944 deportirisajle anda kasarna Dossin 352 belgijakê taj francuzijakê Sinti taj Řoma ando Auschwitz-Birkenau. Numa 31 žene anda lende ašile žuvinde. Le familije kata o logoro Elewijt či deportirisajle ando Auschwitz.

1910

1951

1944

💡 Žanglen tumen

...kê le maj but Řom taj Sinti kata Francuzo taj kataj Belgija či deportirisajle ande KZ-ura?

...kê ando bêš 2012 pĭterdilo ande kasarna Dossin jek memorialo taj ande leste dokumentiril jeg egzibicija o trajo kata l' 352 deportirime manuša?

✍ Tumari bući

So mothol kako patreto pa l' kondicije kaj sas pe kodja žaljakı slava? Kĕren jek komparacija pa l' trajoske kondicije ande kako logoro, le trajoskĕ kondicijenca ande l' aver logorja!

📷 Paj fotografija

Belgijakĕ řomane familije kaj pomana ando logoro Elewijt, pe periferija kata o foro Mechelen/Malines, ando bêš 1944. Memorijalo ande kasarna Dossin, Mechelen/Malines ande Belgija.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

H14 MONTREUIL-BELLAY (F)

O logoro Montreuil-Bellay ando departmano Loire sas le francuzosko maj baro "Anhaltelager" pala Sinti taj pala Řom, kaj sas pîterdo kata o novembro 1941 ži ka januaro 1945. Ande leste arakhadonas ži ka 3.000 řobur. O logoro Montreuil-Bellay nas jeg KZ, čiti sas jeg deportacijako vaj bućako logoro. Le logoroskê phandade manuš či deportirisajle ande mundarimaskê logorja, ali maj but de jeg šêl manuš mule ando logoro, kê but bêřš sas ande leste phandade. Maj but de 40 kasave logorja egzistirinas ando Francuzo.

1910

1951

1941-46

💡 Žanglen tumen

...kê po logoro lenas sama na numa francuzoskê policajcur, nego butivar vi voluntarni manuš kata pašutne gava?

...kê vuni phandade Řomen taj Sintongê mêkenas ando bêřš 1945 anda l' logorja pe slobodija nego tek ando bêřš 1946 kana o marimos već 10 šon nakhlo sas?

✍ Tumari bući

Sostar či mêkle pe le Řomengê taj Sintongê familje direktno pala o dujto ljumako marimos pe slobodija?

📷 Paj fotografija

Jekh šavořêngî grupa ando „Anhaltelager“ MontreuilBellay, fajma fotografirime anda 'k stražako turno. Privatno kolekcija kata o Jacques Sigot, Châteauneuf les Martigues/Francuzo.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

H15 TRANSNISTRIA (UA)

Ando bêš 1942 angêrde la oxto bêšengira Anuta Brazan-a laka familjasa zorasa katar o Bukurêšti ande Transnistrija. Ande kodo bêš musaj sas te munčin pe ande Transnistrija maj but de 30.000 rumunjakê Řom. E Transnistrija arakhadol pe granica kataj Rumunija taj Ukrajina. Le bêšîmaskê thana ande logorja sas generalno primitivni kolibe. But žene kata l' deportirime manuša sovenas avri pe l' mala vaj ande l' čoiřvaja šupe. E Anuta preživisardja duj bokhakê bêš zoraka bućasa tala bi-manuřikane kondicije. Maj but de jek dopařin kata l' deportirime manuř xasarde kote pesko trajo.

1910

1951

1942

💡 Žanglen tumen

...kê ande Rumunija trajil e maj bari řomaji populacija kataj antrego Evropaki Unija. E estimacija žal kata 1,8 milionur ži ka l' 2,5 milionur

...kê karing e dopařin le manuřengî, save dikhên len le gaže sar Řom, korkoři či dikhên pe sar Řom – pe aver rig e dopařin kata sja le manuř, kaj sî čačimasa Řom, le gaže či prinžanen len sar Řom?

✍ Tumari bući

Losaren jek vjramako sektoro anda o trajo kata e Anuta Branzan (anglaj relokacija zorasa, ando logoro, pala o oslobodimos) taj ramon jek lil jekhê amaleskê/ jekha amalinakê anda lakî perspektiva, sar voj bi ramolas.

📷 Paj fotografija

E Anuta Branzan – e dujto šejoři kataj čači rig – taj lakê pheja ando bêš 1942. Jek bibi kêradja kaća fotografija vuni djes angla lengi deportacija, te bi avelas la jek uspomena kata peskê njamongê šeja. Privatno kolekcija Michelle Kelso, Ann Arbor/Michigan, USA.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

H16 WEYER (A)

Kata o januari 1941 angêrdile le Sintongê familije kata Kärnten, Tirol, Salzburg, Bayern taj specifično kata o Oberösterreich ande kado logoro. Von musaj sas te kêren bući pe zor, musaj sas te hunaven irigacijakê kanalur pe l' pašutne močvare. Po 1. novemberi 1941 deportisarde len ando logoro Lackenbach/Burgenland. Fajma kotar „munčisarde len“ vuni djes palal ando foro Łódź, kote mundarde le len.

1910

1951

1941

💡 Žanglen tumen

..kê kodo logoro sas maškar 1940 taj 1941 jek „logoro pala bućaki edukacija“ pala takozvani „asocialni“ manuš? Anda but brutalno tretirimos taj anda mundarimos phandade manušengo kata NS-stražarja phandade kodo logoro.

✍ Tumari bući

Dikhên o patreto taj o teksto thaj mothon, so šaj te len sama? Diskutuin pa kodja, pe savi sama fotografisirisajlo kodo patreto taj save konekcije sas maškar le manuša, kaj dikhên po patreto, taj o fotografo.

📷 Paj fotografija

Têrne Sinti ando logoro Weyer. E fotografija kêrdja le logorosko doktoro, o Dr. Alois Staufer po milaj 1941. Privatno kolekcija kata o Andreas Maislinger, Innsbruck/Austrija.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/h>

I1 AUSCHWITZ-BIRKENAU (PL)

O dekreto kata o Heinrich Himmler pa Auschwitz kata o 16. decembro 1942 mothodja, kê sja le „Zigeuner“, save trajin ãnkê ando Njamco, sî te aven deportirime ando Auschwitz-Birkenau. Kaća porunka markiril e maj paluji planoski faza palaj eksterminacija kata l' „Zigeuner“. Le masovni deportacije ande Auschwitz-Birkenau kata le njamcoskê, la austrijakê taj le čexoskê Řom taj Sinti teljarde ando aprilo 1943. Maj but de 20.000 Řom taj Sinti spide sas ando Auschwitz ande 32 kaštune barake ando „Zigeunerfamilienlager“. Ži ka juni 1944 mule lendar 70 procentur. Kodolen, kaj sas dosta zurale te kêren bući, angêrenas pe aver KZ-ura, 2.879 řobon kaj palpale ašilesas, mundarenas gasosa ande rjat kata o 2. avgusto 1944.

💡 Žanglen tumen

...kê le řobur kata o „Zigeunerlager“ organizuisarde jek revolta? Ando majo 1944 kamlja e SS te selektiril ženen pala mundarimos ando gaso. Le Řom taj Sinti dine le ženen kata SS temporarno drom anda „Zigeunerlager“ bařenca taj rovljanca.

✍ Tumari bući

Ando Auschwitz egzistiril jek mulengo registro le anavenca kata l' Řom taj Sinti, saven mundarde ando logoro. Zumaven pe website kata KZ-Gedenkstätte Auschwitz te arakhên maj but informacije.

📷 Paj fotografija

Patreto kata o andrujimos jeka barakako. Po patreto dićon gada, save thode te šućon e rjat po bov, kaj sî ando mařkar. Kado patreto sî fajma feri o jek prinžando patreto anda „Zigeunerlager“ Auschwitz-Birkenau. Deutsches Bundesarchiv Koblenz/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/i>

1910

1951

1943-44

I2 BERGEN-BELSEN (D)

Le marimaskê frontur kata savezno kêtaniya pašile de kata o milaj 1944 sja maj but, anda kodja musaj sas te phandaven pe sja maj but KZ-ura. Pe tomna 1944 arêsele kata l' phandade KZ-ura miji de miji desja čine řobur pe takozvani „moartjakê maršur“ o Bergen-Belsen. Po ivend 1944/1945 arakhadile maj but de 60.000 řobur ando prja pherdo logoro. Mařkar lende sas vi vuni šêla Sinti taj Řom anda KZ Buchenwald. Kana po aprilo 1945 e englezicko kêtaniya slobodisardja o logoro, arakhlja voj bare grêmade bi-angropome mule manuša. But žene kaj ži kote ašilesas žuvinde, sas te meren bokhatar.

💡 Žanglen tumen

...kê pe anglune són palaj slobodacija merenas još 14.000 manuš, kaj ašilesas ži kote žuvinde? Von merenas anda baro čino taj anda bokhako čino. Von angêrdile ande l' lacaretur kataj briticko kêtaniya numa von sas veĉ prja čine te bi arakhênas pesko drom palpale ando trajo.

...kê karing 80.000 manuš xaile ande Bergen-Belsen?

✍ Tumari buĉi

Roden informacije, anda soste taj katar mêrenas pe angluno taj pe dujto ljumako marimos le maj but manuš, kaj sas ande „Internierungslager“ phandade!

📷 Paj fotografija

Řobur kata KZ Bergen-Belsen palaj slobodacija. ITS-Internationaler Suchdienst Arolsen/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/i>

1910

1951

1945

I3 BELZEC (PL)

Le anglune deportacije kata l' Ğom taj Sinti ande Poljska ankêrdile ando aprilo 1940; 2,500 njamcoskê Ğom taj Sinti angêrdile ande l' logorja ande poljskakê cîne forur Belzec, Krychów taj Siedlce. Le manuŝ kata la bućako logoro Belzec sas te kêren konstrukcijakê buća pe granica kataj Sovjetoskî Unija. Kako bućako logoro phandadilo ando bêš 1940. But Sinti žangle te naŝên taj zumade te preživin ande l' vêša, numa kote astarde len pale le njamcongi policija taj le kêtani. Le maj bute deportirime njamcickone Ğomen taj Sinton mundarde len vuni bêš palal ande Poljska. Ande l' bêš 1942 taj 1943 ankêrdja e SS ando foro Belzec jeg baro mundarimasko logoro, savo sas kotor kataj „Aktion Reinhardt“.

1910

1951

1940

💡 Žanglen tumen

...kê e SS ankêrelas ando ramo kata e „Aktion Reinhardt“ bare mundarimaskê logorja ande l' forur Belzec, Sobibór taj Treblinka, ande lende mundarde 2,4 milionur jevrejon taj 50.000 Ğomen taj Sinton maŝkar le bêš 1942 taj 1943?

...kê le njamcongi administracija akharêlas le manuŝengê deportacije ande l' KZ-ura taj ande l' mundarimaskê logorja „munčimos“?

✍ Tumari bući

So gîndin tumen, sostar hazninas le naci le svatur „munčimos“ taj „Endlösung“? Save aver eksemplur peren tume godjate?

📷 Paj fotografija

Deportirime Ğom ando logoro Belzec ando bêš 1940. Kote musaj sas te vazden milaje le logoroskê barakê. Deutsches Bundesarchiv Koblenz/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/i>

I4 BUCHENWALD (D)

Već ando bêš 1938 deportirinde le naci njamcickone Řomen taj Sinton ando KZ Buchenwald, kaj sî pašê kata o foro Weimar. Ando bêš 1939 trade le naci karing 600 austrickone Řomen taj Sinton kata o logoro Dachau ando logoro Buchenwald, maškar le řom sas vi but tĕnimata. 500 Řomen taj Sinton, kaj ašilesas źuvinde, trade ando bêš 1940 ando KZ Mauthausen. Kana ando milaj 1944 phandade le mundarimasko logoro Auschwitz, trade le naci karing 1.800 Řomen taj Sinton ando Buchenwald. 200 źenen lendar trade po septemberi 1944 palaj eksterminacija palpale ando Auschwitz. Karing 1.000 Řomnjan taj Sinticen trade 1944 ande l' pašutne logorja kata o KZ Buchenwald, ando Altenburg, Schlieben taj Leipzig-Taucha. Numa cĭřa źene preživisarde le bimanušĭkane trajoskĕ kondicije ande l' armakĕ fabrikĕ kata kodola logorja.

1910

1951

1945

💡 Źanglen tumen

...kĕ krujal o KZ Buchenwald sas vi 129 pašutne logorja?

...kĕ po agor le marimasko le strařarja tradenas le řobon kurkĕnca pe takozvani "moartjakĕ maršur" ande aver KZ-ura? Kana nas le řobon maj but zor te marširĭn maj dur, atunĕ dine len puške. Kadja xasarde još pe palune marimaskĕ djesa miji de miji źene pesko traĭo.

✍ Tumari bući

Arakhĕn, kaj sas pe palune djesa kata duĭto lĭumako marimos similarni "moartjakĕ maršur"? Egzistirin ande tumaro regiono masovni grobur? Te egzistirina, kaj sĭ le? Kon sĭ angropome kote taj sostar?

📷 Paj fotografija

O KZ Buchenwald palaj slobodacija. Stiftung der Gedenkstätte Buchenwald und Mittelbau-Dora, Weimar/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/i>

I5 CHELMNO/KULMHOF (PL)

Ando decemberi 1941 buhlili jek tifusoski epidemija ando „Zigeunerlager“ kata o geto Litzmannstadt, kaj sî adjes o foro Łódź. Ande „gasoskê vurdona“ mudarde karing 4.600 Řomen, save angêrenas ando Chełmno/Kulmhof. Numa deš kurke pala kodja, kaj arêse 5.007 Austrijakê Řoma taj Sinti ando foro Łódź, sas savořê mundarde. 4.400 lendar sî praxome pe bi-sêmnome masovni grobur ando vês kata o foro Chełmno, lenca kethane praxome sî 150.000 jevrejur taj miĵi de miĵi sovjeticka marimaskê řobur.

1910

1951

1941-42

💡 Źanglen tumen

...kê le Řomengê nekêžime amala taj njamur kamle te aven taj te dikhên pengê po marto 1942 deportirime řenen, aj le řingale mothode lengê, kê le řenen kaj „munčisajle“ ando foro Łódź, naj len vizitako pravo?

...kê le „gasoskê vurdona“ hazninas maj anglal, te mundaren le hendikepime pacijenton kata l' hospitalur?

✍ Tumari bući

Tala save kondicije musaj sas te trajin le manuša ande l' getura? Save sas le konsekvence ande kasave trajimaskê kondicije?

📷 Paj fotografija

Jek takozvano “gasosko vurdon” Magirus-Deutz, kaj haznisarde les 1941 taj 1942 te mundaren la Austrijakê Řomen pe lengo drom anda „Zigeunerlager“ Litzmannstadt ři ka mundarimasko logoro Chełmno/Kulmhof. Yad Vashem Archives, Doc. Nr. 1264/2 Jerusalem/Israel.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/i>

I6 DACHAU (D)

Le deportacije kata vuni Řomengê taj Sintongê grupe ande l' KZ-ura teljarde već ando bêš 1938. Ando bêš 1939 teljarde masovni deportacije ando Dachau, Buchenwald taj Ravensbrück, kaj miji de miji Řom taj Sinti andaj Austrija arêse ande KZ-ura te bi kêrenas zorasa bući. Svako deportacija kata řom taj řomnja, save sas zurale la bućakê, mêklja lengê familije, save ašile palpale, bi grižako, le lokalni, socialni servisur sas te grižin anda lende. Le lokalni raj rode anda kodja so maj but deportacije! Ande l' KZ-ura fuladja e SS le řobon pe diverzni kategorije. Von suvde pe lengê gada trianglur kaj sas ande diferentni farbe. Le Řomengê taj Sintongê thode sja maj but kale trianglur, save sas pala „asocialni” řobur. Ande vuni logorja sas jek specifično řobongi kategorija pala “Zigeuner” lengo šêmno sas jek melaxno trianglo.

1910

1951

1938

💡 Žanglen tumen

...kê skoro ande svako KZ kata o Trito Rajx arakhadonas Řom taj Sinti?

✍ Tumari bući

La identifikacijako numero jekhê řobosko pe fotografija sî 17093. Zumaven te arakhên maj but informacije pa kodo manuš.

📷 Paj fotografija

Austrijakê Řom ando KZ Dachau ka 20. juli 1938. O fotografo Friedrich Franz Bauer kêrdja kaća fotografija palaj SS. Archiv der Gedenkstätte Dachau/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/i>

I7 FLOSSENBÜRG (D)

O KZ Flossenbürg sas planirime sar logoro palaj bući pe zor „mundarimos bućatar“. Specifično la politikakê dušmaja taj le takozvani „asocialni autsajderja“ sas te arêsen kaća sudbina. Maj but de 1.200 Řomen taj Sinton deportirinde le naci sar takozvani „asocialni autsajderja“ ando Flossenbürg, kaj sas te kêren e maj phari bući pe zor, pe pašutne thana kaj phagrenas bařa vaj ande l' armakê fabrike kaj sas pašê.

1910

1951

1946

💡 Žanglen tumen

...kê pe marimasko agor trade le naci miji de miji řobon kata o KZ ande 'k "moartjako maršo" pe njamcoskê diferentni regionur karing o jugo?

...kê bute řobon, kaj sas slabi taj bokhale, dine le strařarja puške još pe palune marimaskê djesa pe "moartjako maršo" ando bêřš 1945? Le deř-u-řtare bêřšengo Karl Stojka preživisardja kado "moartjako maršo".

✍ Tumari bući

Save regule pala řobongo tretmano egzistirin? Sî legalno, te kêren řobur vaj phandade manuř bući zorasa?

📷 Paj fotografija

Patreto kata KZ Flossenbürg palaj slobodacija kata l' US kêtanija ando aprilo 1946. Stiftung Bayerische Gedenkstätten, KZ-Gedenkstätte Flossenbürg/ Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/i>

I8 JASENOVAC (HR)

Ando Jasenovac, kaj sî 100 km jugo-zapadno kata o foro Zagreb, sas o maj baro hrvatsko KZ, kaj vazde les ando bêrš 1941 le membrur kata l' hrvatski „Ustaša“. Vi le stražarja sas manuša kata ustašako miškimos. Kata 83.145 logoroskê viktimur žanas lengo anav. E maj bari viktimoski grupa sî le srbur, skoro 50.000 viktimonca. Po dujto than sî le Řom 16.000 viktimonca.

1910

1951

1941-45

💡 Žanglen tumen

...kê le Řomen depotirinas životinjengê vagonenca ando logoro? ...kê pe l' transportoskê dokumentur ramolas numa sode manuš sî ando vagono aj či ramolas o anav le manušengo, kaj sas ando vagono?

...kê o egzaktno viktimongo numero sî ži adjes jek kontroverzno punkto maškar le ekspertur?

✍ Tumari bući

Sostar sî importantno, te žanas le vikimongo identiteto vi pala 70 bêrš?

📷 Paj fotografija

Řomnja taj šavořê ande źuvljango logoro Stara Gradiška, jek avrutno logoro kata KZ Jasenovac. Jasenovac Memorial Museum, Jasenovac/Kroatien.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/i>

I9 MAUTHAUSEN (A)

O KZ Mauthausen sas peskê 200.000 řobonca – jekh anda le maj bare KZ-ura kata o „Trito Rajx“. Leskê řobur sas maj but sovjetoskê manuř, jevrejur taj politikakê řobur. Kata 1938 ři 1945 mundarde le naci katka karing 100.000 manuřên. Mařkar le 500 Řomengê řobur arakhadilo vi o dad kata o Karl Stojka, kas ando bêřř 1939 deportirinde ande kado logoro. Vov sas mařkar le anglune řobur kaj angêrde len ande kado logoro. Ando bêřř 1994 pîterdja o Karl Stojka jek memorjakî tabla ande demîltuno KZ Mauthausen.

1960

2001

1994

💡 Žanglen tumen

...kê but logoroskê řobur xaile po than kaj sas pařê, von phagêrenas bařa taj kêrenas anda lende řiřaj aj e SS ankêrelas kaća bući?

...kê le řobonen kaj nas dosta zurale te angêren le phare bařa mundarenas po than?

✍ Tumari bući

Roden informacije, dali ankêrdol ande tumaro regiono vaj ande tumaro them memorija anda genocido pe Sinti taj Řom!

📷 Paj fotografija

Pîterimos kata e angluji memorijaki tabla pala le genocidoskê viktimur pe l' Řom taj Sinti po than kata o demîltuno KZ Mauthausen ka 27.4.1994 kata o Rudolf Sarközi, o Karl Stojka taj o Mongo Stojka (kata stîngo rig pe čači rig). Dokumentationszentrum des Kulturvereins österreichischer Roma, Wien/

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/i>

I10 RAVENSBRÜCK (D)

Le maj but anda l' 152.000 řobur kata o severo-njamcicko KZ Ravenbrück sas źuvlja aj but lendar sas Řomnja taj Sintice, save deportisarde len kote kusa lengê xurde řavořenca. Kata le 28.000 logoroskê viktimur źanas le anava numa kata 16.500 źene.

1910

1951

1939-45

💡 Źanglen tumen

...kê o maj angluno viktimo kaj mulo ando logoro Ravensbrück sas jek deřušove bërřengî řomaji řej kataj Austrija? Voj sas kadići saji, kê źanglja te nařel talaj kanřengî řirma. Le straźarja line sama lako nařimos ta bolde la palpale ando logoro. La dabakê řtrofostar, so xalja anda kodja, nařti preź

✍ Tumari bući

Arakhên maj but informacije pa kodja, sar sas le kondicije ando logoro Ravensbrück, kaj musaj sas le źuvla te trajin taj te kêren bući! So sas o razlogo kaj skoro jek fertali kata l' phangle źeja xaile? Sar řaj te ankêras jek maladi memorija pala le but biprinźande viktimur?

📷 Paj fotografija

Austrijakê Řomnja ando KZ Ravensbrück pe bući zorasa. Von producirin trêřtijekê řogoźine. Straźarke len sama pe lende. Archiv der Gedenkstätte Ravensbrück/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/i>

I12 WESTERBORK (NL)

La holandijako logoro Westerbork kêrdosas ando bêš 1938 sar našadengo logoro pala njamcoskê taj austrijakê jevrejur, save našlesas anda o „Trito Rajx“. Kana ando majo 1940 o Njamco okupirisardja e Holandija, kêrdilo kodo logoro jek transitosko logoro. Holandijakê jevrejur taj vi Sinti taj Řom deportirisajle katar ando Auschwitz-Birkenau, ando Sobibor taj ande aver logorja. Ando majo 1944 astardile 574 takozvani „vonvagenoskê manuša“ taj angêrdile ando Westerbork. Katka dikhle len e naci, če manuš sî le; 245 žene anda lende kategorisarde le naci sar „Zigeuner“ taj deportisarde len ando Auschwitz-Birkenau. Numa 30 žene lendar nakhle žuvindes o genocido.

1910

1951

1944

💡 Žanglen tumen

...kê 64 xućilde Řoma taj Sinti či deportirisajle ande logorja, anda kodja kaj sas len švajcarskakê taj italijakê dokumentur?

...kê 200 manuš mêklesas pe slobodija, kê či dikhle len le naci sar Řom vaj Sinti nego sar „travelerja“?

✍ Tumari bući

Sostar anel jek italijako vaj švajcarskako dokumento jek diferentno tretmano? So sas te avel o razlogo, kaj le naci mêkle le xućilde „travelerja“ pe slobodija taj le Řomen taj Sinton deportisarde len?

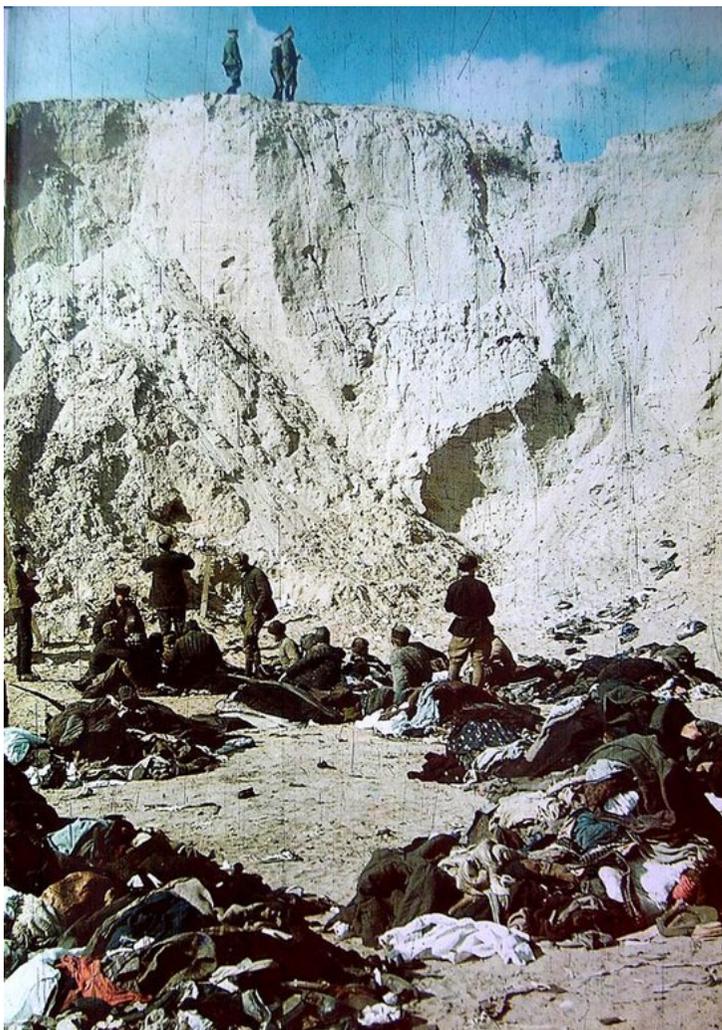
📷 Paj fotografija

E takozvano „šêrutni ulica“ kata o logoro Westerbork ando bêš 1944. O patreto fotografirisardja jek jevrejsko řobo pala le logoroskî komandantura. Fotografirime fajma andaj opruji etaža kataj komandanturako khêr. Memorijalo Westerbork/Holandija.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/i>

J1 BABYN YAR (UA)

E xar Babyn Yar, na dur kata la ukrainako šêrutno foro Kiew, sas o than kata le maj bare masakrur le dujtone ljumakê marimastar. Maškar 1941 taj 1943 mundarde membrur kataj SS vuni deš miji manušên, jevrejon, ukrainakê manušên, Řomen taj Sintonen taj angroposarde len ande gigantični masovni grobur. O masakro teljardja le mundarimasa kata 37.771 jevrejur anda foro Kiew ka 29. taj 30. septembro 1941. Jekh sôn pala kodja mundardja e SS ande Babyn Yar le Řomen kata panž lokalni „Zigeunerlager“ taj angroposarde len kothe ande Babyn Yar.

1910

1951

1941-43

💡 Žanglen tumen

...kê ži adjes sî numa 10 procentur kata l' anava le mundarde viktimongê kata Babyn Yar identificirime?

...kê la řusijako komponisto Dimitri Schostakowitsch sínadja le viktimongê kata Babyn Yar jek specifično simfonija?

...kê kana le njamcongi kêtani musaj sas te cîrden pe palpale kata Babyn Yar von ekshumirisarde le mulen taj phabarde len, te bi khosenas kodolasa sja le vurmi? Le mulengo praxo řěspisarde pe l' pašutne kîmpur.

✍ Tumari bući

Kêren jek komparacija kata l' diferentni došalenge grupe kaj dikhên pe kaća fotografija!

📷 Paj fotografija

Gadengê grêmade kata l' eksekucijakê viktimur ando Baby Yar. Le murš ande xar sî fajma njamur kata ukrainiski ažutimaskê grupe kataj SS. Deutsches Bundesarchiv Koblenz/Deutschland.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/j>

J2 HRASTINA (HR)

Ka 24. aprilo 1945, feri vuni djes angla marimasko agor, dine membrur kata e SS, save cîrde pe kata o fronto palpale pe 43 Sinti, save ande Hrvatska našlesas taj kote garudile pašê kata o Zagrebo ande 'k gav. Palaj tortura kata vuni manuš, mundardja e SS po gor savořê 43 ženem – muršên, źuvljan taj šavořên – pala kodja phabarde le mulen ande 'k šupa. Jek viktimo lendar sas o Max Barnberger (dikh vi A-2).

1910

1951

1935

💡 Žanglen tumen

...kê but Řom taj Sinti zumade, te nakhên e bar taj te našên ande sigurni thema, sar kaj sas kodja e Švajcarska? Numa obično trade len le švajcarski raj palpale, kadja sar vi le bute jevrejskone manušên taj le političkone našaden. Jek manuš, kas le švajcarskakê raj či mêkle te nakhêl e švajcarskaki

✍ Tumari bući

Roden informacije pa trajo kata švajcarsko, granicako policajco, o Paul Grünlinger, savo dja bute našade manušên e šansa te nakhên e bar ande Švajcarska. Kaj žasas tumen, te trobunas tumen te našên anda tumaro them? Sar kêrenas kodja?

📷 Paj fotografija

O Sinto Max Bamberger pe jek familjaki fotografija ando berš 1935.
Dokumentationszentrum deutscher Sinti und Roma, Heidelberg/Deutschland

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/j>

J3 SZCZUROWA (PL)

O patreto síkavel jek abjav ande poljskako gav Szczurowa, kaj Řomengê familije trajinas generacijenca ande pača kethane peskê komšijenca taj vi xamisajle le gavutne gaženca. Ando bêrš 1943 opkolisarde njamcicka grupe o gav taj trade 94 řomen, řomnjan taj šavořěn ande l' mêmênc taj mundarde len kote.

1910

1951

1943

💡 Żanglen tumen

...kê numa po regiono kata o demiltuno „General Government” ankêrdile maj but de 200 masakrur pe poljskakê Řom taj Sinti? Ande antrego Poljska sas fajma desja maj but masakrur.

...kê o angluno memorialo palaj memorija pa o genocido kata la evropakê Řom, vadinizalo ando bêrš 1966 ande Szczurowa taj ašilo 30 bêrš o jek memorialo pe kodja sama ande Evropa?

✍ Tumari bući

Kêren rodimos paj biografija kataj Krystyna Gil, kaj preživisardja kado masakro. Dikhên pe: www.romasinti.eu

📷 Paj fotografija

Abjav, kaj slavin Řom taj gaže ando bêrš 1943 pe 'k than. Etnografijako Muzejumo Tarnów/Poljska.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/j>

J4 SABAC (SRB)

Ando bêš 1941 astarde le naci Řomen andaj Mačva, – jeg regiono ande Srbija – sar „hostages“ kethane jevrejonca taj angêrde len ando KZ Šabac. Jek egzekucijako komando katar e njamcongi kêtanija dja puške kote sja le 2.100 phangle ženem.

1910

1951

1941

💡 Žanglen tumen

...kê po Balkano mundardja le njamcongi kêtanija šêle civilnone ženem anda jek kêtana, kas le partisanur mundardesas? Maj anglal kata o masakro ando foro Šabac mudardile 21 njamcoskê kêtani ando marimos la jugoslavijakê partisanonca.

...kê maškar le bêš 1941 taj 1945 mundarde ande Řusija taj ande Ukrajina grupe kata SS taj e fašističko milicija bute Řomen taj Sintong? O brojo le mundarde Řomengo taj Sintongo sas vuni deš miji.

✍ Tumari bući

Pe fotografija sî jek ženo kaj lel sama pe sja so pecil pe. So bi daštilas vov te mothol pe rjate peskê amaleskê?

📷 Paj fotografija

Njamcongê kêtani traden jevrejon taj Řomen sar “hostages” pe egzekucija ando Šabac. Fotoarxivo kata memorijalo Yad Vashem, Jerusalem/Israel.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/j>

J5 VÁRPALOTA (H)

Ando februaro 1945 mundarde membrur kataj ungroski fašističko partija kata l' „njilaša“ kethane lokalnone policajconca 123 Řomen andaj Várpalota taj andaj Székesfehérvár. Le viktimur musaj sas anglal te hunaven korkořo peskê grobur aj pala kodja mundarde len. Lengo masovno grobo sî adjes tala o paj kata o „Grabler Teich“. Duj řomnja preživisarde o masakro.

[Translate to Kelderash:]

1974

2015

2008

💡 Žanglen tumen

...kê similarni masakrur ankêrdile pe maj but ungroskê forur taj gava?

...kê ando bêš 1988 či dine le lokalni raj e permisija, te kêrel pe jek memorialo pala l' viktimur kata kodo masakro?

✍ Tumari bući

Skicirin jek memorjaki tabla jekhê tekstosa, palaj memorija le masakroski kata Várpalota.

📷 Paj fotografija

O „Grabler Teich“ kaj sî pašê kata o gav Inota po milaj 2008. Privatno kolekcija kata o Jánoš Bársony, Pešta/Madjarska.

<https://www.romasintigenocide.eu/kelderash/j>